

FRANK EBSEN

**BØRN OG UNGE
MED SÆRLIGE
BEHOV
– I FORSKNING I
DANMARK**

Danmarks Pædagogiske
Universitetsforlag
Danish School of Education Press

Børn og unge med særlige behov – i forskning i Danmark

Af Frank Ebsen

© Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag og forfatteren

Dette materiale er under samme titel oprindeligt publiceret af HPA-projektet ved Danmarks Pædagogiske Universitet, Aarhus Universitet (HPA – Handlekompetence i pædagogisk arbejde med udsatte børn og unge). Oprindelig udgivet fra 2006-2007. Se mere om HPA på www.dpu.dk/hpa.

1. udgave

ISBN: 978-87-7684-236-9

DOI: 10.7146/aul.88.82

Forside og sats: Og Jensen, grafisk design

I serien om handlekompetencer i pædagogisk arbejde med socialt udsatte børn og unge er udkommet:

1. Bente Jensen: *Social arv – Om social arv, ulighed i livschancer og målgrupper og forskningsmæssige perspektiver for HPA-intervention*. ISBN 978-87-7684-231-4
2. Niels Rosendal Jensen: *Bourdieu-notatet*. ISBN 978-87-7684-232-1
3. Pär Nygren: *Socialt udsatte børn og unge i et handlekompetenceperspektiv*. ISBN 978-87-7684-233-8
4. Bente Jensen: *Kan daginstitutioner gøre en forskel? – Fra forskning om daginstitutioner set i lyset af et kompetence- og eksklusionsperspektiv*. ISBN 978-87-7684-234-5
5. Frank Ebsen: *Børn og unge med behov for særlig støtte? Fra 1990-2005*. ISBN 978-87-7684-235-2
6. Frank Ebsen: *Børn og unge med særlige behov – i forskning i Danmark*. ISBN 978-87-7684-236-9
7. Bente Jensen et al.: *Pædagogiske læreplaner – og nye muligheder?* ISBN 978-87-7684-237-6
8. Kirsten Elisa Petersen: *Daginstitutioners betydning for udsatte børn – en forskningsoversigt*. ISBN 978-87-7684-239-0
9. Helle Schjellerup Nielsen: *Indsats og virkning på døgninstitutioner for børn og unge – et litteraturreview*. ISBN 978-87-7684-240-6
10. Stig Broström: *Pædagogik i daginstitutionen med henblik på udvikling af børns handlekompetence*. ISBN 978-87-7684-242-0
11. Søren Langager: *Socialpædagogisk arbejde på døgninstitutioner/opholdssteder med særligt henblik på udvikling af handlekompetencer*. ISBN 978-87-7684-243-7
12. Bente Jensen & Mie Rasbech: *Implementeringsprocesser i pædagogisk praksis – Om konkretisering af ideer i en udviklingsproces med HPA-projektet som eksempel*. ISBN 978-87-7684-244-4
13. Pär Nygren: *At udvikles ved at udvikle – en model for deltagerstyrede forandringsprocesser i HPA's udviklingsdel*. ISBN 978-87-7684-245-1
14. Bente Jensen & Mie Rasbech: *Evaluering af lokale udviklingsprocesser – Om model- og metodeudvikling i evalueringsperspektiv*. ISBN 978-87-7684-246-8

Kopiering af denne bog er kun tilladt ifølge aftale med Copy-Dan

www.forlag.dpu.dk

FORORD

Dette arbejdsmateriale er udarbejdet som en del af forskningsprojektet 'Handlekompetencer i pædagogisk arbejde med socialt udsatte børn og unge - indsats og effekt' (HPA-projektet). Materialet er en del af en serie på i alt 14 tekster, der alle stammer fra projektet, som blev søsat i 2006.

Projektets sigte er at udvikle metoder, der giver pædagoger mulighed for at udvikle deres pædagogiske handlekompetencer, så de kan fremme udsatte børns handlemuligheder og livschancer.

Negativ social arv knytter sig til den kendsgerning, at de socioøkonomiske vilkår ikke er ens for alle, men er ligeledes bundet til den marginalisering, som socialt udsatte ofte oplever. De to former for negativ social arv kan gensidigt forstærke hinanden. Når en marginaliseringsproces først er i gang, er det vanskeligt at bryde den. Processen føres ofte videre fra generation til generation, blandt andet på grund af et mangelfuldt socialt netværk og på grund af manglende personlige ressourcer hos de involverede. Det er disse processer, der ofte beskrives som 'onde cirkler'. Daginstitutionen har unikke muligheder for at styrke børns udvikling og læring fra den tidligste alder, men der kan også være risiko for, at det modsatte sker – at børn præget af 'negativ social arv' fastholdes i eller måske oven i købet forstærker de negative mønstre. Døgninstitutioner har andre muligheder for at gribe ind og støtte udsatte børn i deres videre udviklingsforløb.

Der er bred enighed om, at en tidlig indsats over for socialt udsatte børn og unge kan give bedre livschancer for disse børn. Vi ved også fra anden forskning, at en satsning, der rettes imod udvikling af børns kompetencer og læringspotentialer og en samtidig modarbejdning af risikoprocesser, er et skridt på vejen. HPA-projektet vil i forlængelse heraf identificere de pædagogiske interventioner, der opnår de bedste resultater i forhold til at bryde den negative sociale arv. I projektet lægges der både vægt på børnenes og pædagogernes handlekompetencer. Begrebet handlekompetence kan defineres ud fra fem dimensioner, som tilsammen gør det muligt for det enkelte menneske at navigere i de omgivelser, som det er en del af. De fem dimensioner er: 1) viden, 2) færdigheder, 3) evne til at tage kontrol, 4) identitet og 5) handleberedskab. I HPA-projektet er den sociale kompetence og læringskompetence i fokus

HPA-projektet har som formål at udvikle en evidensbaseret intervention, som sigter imod social innovation, dvs. fornyelse af den sociale praksis. Det overordnede mål er at afprøve interventionens effekter og undersøge spørgsmålet: Hvilke interventionsformer har positive effekter med hensyn til målopnåelse i pædagogisk arbejde med socialt udsatte børn og unge, når vi ser interventionen fra en vinkel, hvor handlingskompetencer er i centrum?

Arbejdspapirerne danner baggrund for en såkaldt Kvalifikationsmappe, som de pædagogiske personaler og konsulenter har arbejdet selvstændigt med i løbet af interventionsforløbet. Materialet er anvendt i forbindelse med interventionens tre delelementer. For det første er der studiedelen, hvor institutionerne er blevet introduceret til problematikken om udsatte børn med det formål at opbygge et fælles begrebsligt grundlag for arbejdet med pædagogisk fornyelse relateret til udsatte børn. For det andet er materialet blevet brugt i procesdelen i forbindelse med begrebet "handlekompetence", som er et af projektets bærende begreber både som mål for børns udvikling og som indhold i pædagogers kvalificeringsprocesser. For det tredje er der innovations- og organisationsdelen, hvor materialet er blevet brugt som inspiration til pædagogisk fornyelse.

Materialet har således været afprøvet i såvel institutionerne som i konsulenterens arbejde med at give supervision til institutionerne, der arbejder med HPA-interventionen. 2006-2007 blev materialet anvendt i forbindelse med projektet, på dette tidspunkt i printudgave med titlen: 'Arbejds-papirer'. Den nuværende udgivelse i e-bogsformat henvender sig i særdeleshed til ledere og personale i dag- og døgninstitutioner, pædagogiske konsulenter samt forskere, studerende, praktikere, politikere og alle med interesse og ansvar for udvikling af samfundsmæssige indsatser over for udsatte børn. HPA-projektets resultater vil blive analyseret og publiceret ultimo maj 2009.

HPA-projektet er under gennemførelse ved Danmarks Pædagogiske Universitetsskole (DPU) og er finansieret af Det Strategiske Program for Velfærdsforskning (Socialministeriet) i perioden oktober 2005 frem til maj 2009. Undervejs i forløbet er der etableret samarbejde med Den sociale Højskole København (Professionshøjskolen København), Frøbel Seminarium (Professionshøjskolen København), Jysk Pædagog Seminarium (VIA

University College), Ålborg Socialpædagogiske Seminarium (Professionshøjskolen University College Nordjylland) og konsulenter fra Århus og Hvidovre Kommune samt praktikere i dag- og døgninstitutioner i to kommuner – Hvidovre og Århus. Projektet er organiseret på DPU i en koordinationsgruppe, en projektgruppe og projektmodulgrupper, og der er endvidere etableret en baggrundsgruppe og en nordisk forskergruppe.

Endvidere har følgende gruppe forskere deltaget som Peer-Reviewere i processen: Bo Vinnerljung (Professor, Socialstyrelsen, Stockholm), Erik Jørgen Hansen (Professor), Eva Gulløv (Lektor, DPU), Ib Ravn (lektor, LLD/DPU), Inge Johansson (Professor, Stockholm Universitet), Jesper Olesen (Forskningsleder, LLD/DPU), Jill Mehlby (Docent, AKF), Lisbeth Eriksson (Docent, Linköping Universitet), Mads Meier Jæger (Seniorforsker, SFI), Niels Ploug (Forskningschef, SFI), Peter Koudahl (adjunkt, DPU), Sonja Sheridan (Universitetslektor, Göteborg Universitet), Sven Bremberg (Docent, Stockholm Universitet), Tine Egelund (Seniorforsker, SFI), Tore Andreassen (Projektleder, Høgskolen i Bodø).

*På projektgruppens vegne
Bente Jensen, lektor, ph.d., projektleder
København, maj 2008*

INDHOLD

7	Indledning
9	Forskning i forbindelse med ny lovgivning (Graversen udvalgets arbejde)
9	<i>Problemfamilien og de anbragte børn</i>
12	<i>Omsorgssvigt</i>
14	<i>Risikobørn</i>
18	<i>Sammenfatning om denne periodes forskning</i>
19	Risikofaktorer og social arv
19	<i>Sociale indikatorer</i>
21	<i>Risikofaktorer</i>
24	<i>Social arv forskningen</i>
27	<i>Forløbsundersøgelse af børn</i>
30	<i>Sammenfatning om risikofaktorer</i>
31	Undersøgelser af anbragte børn
32	<i>Hvem er de anbragte børn?</i>
39	<i>Forløbsundersøgelse af anbragte børn</i>
43	<i>Forskningsoversigt om anbragte børn</i>
44	<i>Sammenfatning om evalueringer af indsatsen "anbragte børn"</i>
46	Konklusion om den statsdirigerede forskning om børn og unge med behov for særlig støtte
46	<i>Hvad forsker den statsdirigerede forskning i?</i>
48	<i>Hvordan forskes der?</i>
49	<i>Forskningens relevans</i>
53	Litteratur
	Bilag
54	<i>Bilag 1 : SDQ-detajleret beskrivelse i Egelund et al.</i>
56	<i>Bilag 2: Tabel: Forekomst af visse sociale begivenheder</i>
57	<i>Bilag 3: Sammenfatning fra Egelund m.fl. (2004)</i>

INDLEDNING

I et andet arbejdsrapport om udviklingen i lovgivningen på området (Ebsen, 2006/2008) blev det påpeget, at der kun var få beskrivelser af de børn, det handlede om. Under overskriften "børn med behov for særlig støtte" blev der anvendt begreber som "åbenbar risiko" eller "alvorligt skadet", som er brede og giver plads til forskellige fortolkninger. Det er således op til socialarbejdere i forvaltninger og på institutioner at præcisere, hvem de pågældende børn er og derved bringe nye og måske mere dækkende begreber i spil.

Lovgivningen stiller aktuelt krav om, at børns problemer bliver beskrevet (§38), og at der på baggrund af problemerne laves en målrettet handleplan (§58) for, hvad de respektive medarbejdere, institutioner, m.v. skal gøre for at afhjælpe et barns problemer.

I "Håndbog om anbringelsesreformen" forsøger Socialministeriet (2005) at give en række praktiske anvisninger på, hvordan sagsbehandlere m.fl. kan arbejde med børn med særlige behov. Der bruges her en kategori "udsatte børn", som ikke står i lovtæksten, men som er i overensstemmelse med lovtækstens begreb om børn med behov for særlig støtte.

I lovgivningen og i håndbogen er målgruppen – børn med behov for særlig støtte – beskrevet som børn, der sammenlignet med andre børn risikerer at få en fremtid som voksne, der afviger negativt fra flertallet, hvis der ikke gribes ind. Det er en definition, der er relativ i to henseender. Det er for det første børn, som man forventer som voksne vil ende i en afvigende social situation, hvis der ikke gribes ind – altså et begreb som skal se ud i børnenes fremtid. Og for det andet et begreb som indebærer, at det defineres, hvad der er negative afvigelser blandt voksne.

Defineringen sker i de kommunale forvaltninger, hvor socialarbejdere har til opgave at definere og kategorisere børnene med henblik på at yde de relevante foranstaltninger. Holdningerne i det lokale samfund og i kommunen vil have stor betydning for, hvornår der skal gribes ind, og der vil være forskel på definitionerne af gennemsnittet – det normale - i Gjelstrup og Gentofte. Endvidere vil den enkelte medarbejders egen erfaringsramme have betydning for forståelsen af hvilke børn, der har behov for særlig støtte. Det er derfor sandsynligt, at der vil være forskel på hvilke børn, som omfattes af en social indsats.

Når kommunale medarbejdere skal foretage kategoriseringen, er de forpligtet til at bruge det sprog, som indgår i lovgivningen. Men da de som nævnt kun i begrænset omfang kan hente støtte i lovgivningen for, hvor-

dan de skal forstå, definere og beskrive børn med behov for særlig støtte, er det naturligt at søge støtte i den forskning, der er på området. Det er derfor en antagelse for det følgende, at forskningens begreber og forståelser har betydning for de medarbejdere, der arbejder med børnene. Forskningen er med til at formulere det sprog og udfylde det rum for fortolkning, som lovgivningen efterlader.

Det fremhæves i lovgivning og anbringeshåndbog, at forskningen har haft stor betydning for loven, og der henvises især til en forskningsoversigt over anbringelser (Egelund, m.fl. (2003)). Forskningen får dermed en helt eksplicit legitimerende rolle i udviklingen af lovgivningen, hvilket også de pågældende forskere oplever (se fx Metodemagasinet nr. 7, 2005).

Den forskning, der henvises til, kommer fra Socialforskningsinstituttet (SFI). SFI's forskning gennemføres primært som rekvireret forskning, hvor rekvirenten har været staten repræsenteret ved Socialministeriet. Ministeriet har bestilt og betalt for undersøgelserne og bestemt hvilke områder, de skal omfatte. Forskningen kan derfor karakteriseres som en statsdirigeret forskning.

SFI's forskning på området bliver dominerende af forskellige årsager. For det første ved, at den er eksplicit grundlag for lovgivning, og derfor noget alle medarbejdere på området kommer til at forholde sig til. Den bliver af samme grund ofte diskuteret og omtalt i fagblade, på uddannelsesinstitutioner og i forskellige foraer for socialarbejdere. Og endeligt antages den stort set ikke, da der ikke er andre forskningsmiljøer på fx de højere læreanstalter, som forsker på området. Der er således kun i meget begrænset omfang en kritisk forskningsmasse på området.

I det følgende vil jeg gennemgå en række af SFI's undersøgelser for at se, hvordan de beskriver børn og unge med behov for særlig støtte. Endvidere vil undersøgelsen fokusere på, hvad der forskes i, om alle relevante resultater kommer frem, og ikke mindst på hvordan der forskes.

Fremstillingen starter med publikationer, som udkom i forbindelse med Graversen udvalgets arbejde i slutningen af 1980'erne og i begyndelsen af 1990'erne. De danner baggrund for den lovgivning fra 1993, som rummede vigtige nybrud i forhold til tidligere. Det betegnes bl.a. som den tredje reformperiode i moderne lovgivning (Egelund, 1997).

Undersøgelsen koncentrerer sig om publikationer, som er udgivet som rapporter, da det er dem, som evt. er læst og brugt af praktikere. Der indgår således som hovedregel ikke arbejdsrapporter i det følgende.

FORSKNING I FORBINDELSE MED NY LOVGIVNING (GRAVERSEN UDVALGETS ARBEJDE)

I slutningen af 1980'erne blev der i Folketinget rejst kritik af indsatsen over for børn og unge med behov for særlig støtte (jf. Betænkning 1212, 1990). Det førte til nedsættelse af Graversenudvalget, som skulle komme med forslag til, hvordan lovgivningen kunne forbedres. I den forbindelse blev der igangsat en række forskningsprojekter, gennemført af SFI, som fik betydning for udvalgets arbejde.

SFI udgav tre publikationer: "Familieplejen" (Christoffersen, 1988), "Anbringelsesforløb" (Andersen, 1989) og "Kommunernes børnesager" (Jørgensen, Gamst & Boolsen, 1989) før betænkningen. Efterfølgende fulgte "Om børns levekår" (Christoffersen, 1990) og "Omsorgssvigt?" (Christensen, 1992) og som en afrunding den første egentlige forskningsoversigt på området "Risikobørn" (Socialministeriet, 1993).

Problemfamilien og de anbragte børn

To af de første publikationer (Andersen, 1989, Jørgensen, m.fl., 1989) undersøgte på forskellig vis nogle af de børn, som havde behov for særlig støtte. Den ene er en undersøgelse af registre, som beskriver børn, der er anbragte (Andersen, 1989). Han refererer en tidligere undersøgelse af børn i familiepleje (Christoffersen, 1988), som kommer frem til, at 2/3 af børn i familiepleje inden anbringelse havde været udsat for fysisk mishandling, incest eller omsorgssvigt.

Det er tre termer, som ikke er formuleret i den daværende lovgivnings brede termer. Den arbejder i stedet med trusler mod barnets tarv eller velfærd. Der er dog næppe nogen, der vil opponere mod, at der er tale om trusler, når et barn udsættes for de tre typer af handlinger. Det er et absolut begreb, der arbejdes med i de to publikationer, som stiller krav om, at der uanset hvad skal gribes ind over for børn med den slags oplevelser.

Jørgensen m.fl. (1989) er optaget af at definere den familie, hvor børn med behov for særlig støtte kommer fra. Den beskrives med eksempler fra journaler og ud fra interviews af sagsbehandlere og betegnes som problemfamilien:

"En problemfamilie er en familie, der ikke magter at klare de opgaver – sociale og psykologiske – der i dette samfund normalt varetages af en familie. Det gælder i denne forbindelse især varetagelsen af omsorgen for barnet – og her drejer det sig både om tilsyn, opdragelse og pleje i fysisk og psykisk forstand." (Jørgensen m.fl., 1989:46)

Familien bliver til en problemfamilie, når det offentlige træder til. Det er, når forældrene ikke slår til, at der opstår børn med behov for særlig støtte:

"Disse forhold kan i nogle familier vise sig som forsømmelighed og manglende evne til at overholde almindelige forpligtelser fx med hensyn til børnenes skole. I andre familier kan der være tale om egentlige tilfælde af overgreb eller omsorgssvigt." (Jørgensen m.fl., 1989:14)

Der bruges termerne "forsømmelighed", "manglende evne" samt "overgreb" og "omsorgssvigt" om børnene. De er forsømte, skiller sig ud i skolen, er udsat for overgreb eller omsorgssvigtede. Undersøgelsen angiver, at børnene udviser et bredt spektrum af vanskeligheder. Der identificeres:

":følelsesmæssige vanskeligheder – forbundet med angst og utryghed. Der har også været tale om vanskeligheder, der har at gøre med sociale, udadvendte kontakter. Og endeligt var der vanskelighederne i skolen. Muligvis ligger der en fællesnævner bag disse reaktionsmønstre, som kan genfindes i mange af journalerne vedr. børn fra problemfamilierne. Det er en fællesnævner, der har at gøre med en art depressiv tilstand, hvor barnet reagerer ud fra et savn, en magtesløshed." (Jørgensen m.fl., 1989:70)

Termerne "angst" og "utryghed" lig følelsesmæssige vanskeligheder samt problemer i skolen betegner problemer for de børn, som lever i problemfamilien og har behov for det offentliges indsats. Desuden skabes en kobling mellem familiens problematiske tilstand og barnet som værende i en depressiv tilstand – altså en psykisk sygdom.

De forskellige termer til at karakterisere børnene samles ikke til en egentlig beskrivelse af børnene. Jørgensen m.fl. mener ikke, at der kan laves et bestemt symptom-billede af børnene:

"I almindelighed kan man tale om klare tegn på, at børn i problemfamilier i langt de fleste tilfælde har det dårligt. Det gælder over for kammerater, i skolen eller med hensyn til oplevelsen af sig selv. Men vanskeligheder, sådan som de registreres af socialforvaltningen eller af skolen, kan alligevel ikke indordnes i et bestemt symptom-billede." (Jørgensen m.fl. 1989:69)

Undersøgelsen rummer en række karakteristika og termer, som ikke defineres særligt præcist og heller ikke samles til et egentligt billede af de pågældende børn. Det giver ikke en samlet forståelse for, hvem børnene er, og hvilket behov de har for "særlig støtte". Det forekommer usikkert at komme med klare kategorier for hvilke børn, det går dårligt.

Undersøgelsen peger imidlertid på dele, som kan være relevante for de socialarbejdere, der skal vurdere, om der skal gribes ind. De bør være opmærksomme på børn, som har det dårligt, og at det ofte viser sig i skolen. Men hvordan det viser sig, og hvad det vil sige at have det dårligt, er vanskeligt at sige bortset fra undersøgelsens små illustrative citater.

Begge undersøgelser (Andersen, 1989, Jørgensen, m.fl. 1989) ser på forældrenes rolle. Hos Andersen er det kun i en ganske kort bemærkning, hvor han konstaterer:

"Forældre med lav indkomst og høj arbejdsløshed eller manglende tilknytning til arbejdsmarkedet får langt hyppigere et barn anbragt udenfor hjemmet." (Andersen, 1989:15)

Det er anbragte børn fra disse familier som genanbringes og anbringes i længere tid sammenlignet med de andre anbragte børn.

Hos Jørgensen m.fl. (1989) fylder forældrene mere end børnene, og det påpeges fx, at mange:

"selv har haft opvækstvilkår, der ikke har givet den største margin med hensyn til at klare belastninger." (Jørgensen m.fl. 1989:14)

I beskrivelsen af problemfamilierne understreges, at faktorer som forældrenes økonomiske situation, forholdet mellem forældrene og særlige træk hos forældrene (fx voldelig adfærd og misbrug) spiller sammen og skaber problemer. Det antages også, at problemfamilierne kan forstås på grundlag af forældrenes udviklingshistorie, og den aktuelle sammenhæng, som familiens levekår, mv.

Jørgensen m.fl. karakteriserer problemfamilier:

"der har været igennem en række belastende sociale begivenheder – uden at have tilstrækkelige ressourcer, menneskeligt og socialt, til at hamle op med disse situationer." (Jørgensen m.fl. 1989:55)

"Det restriktive, som man kan genfinde i enhver familie, kan her blive afstraffelse eller afvisning over en længere periode. Ligeledes kan almindeligt forekommende følelsesmæssige svingninger blive til ambivalente holdninger eller reelt nærme sig en systematisk distancering fra forældrenes side." (Jørgensen m.fl. 1989:63)

Børn med et særligt behov for støtte karakteriseres her gennem forældrenes situation. Dels gennem belastende sociale begivenheder dels gennem familier som ikke fungerer. Børn af enlige forsørgere eller af misbrugende forældre har det ekstra vanskeligt. Og familier, som ikke fungerer, kan

både dække over familier, som ikke sætter grænser for børnene og andre som er meget restriktive.

Jørgensen m.fl. lægger op til, at når der skal handles over for børn og familier, skal det ske i forhold til familiens samlede ressourcer altså i forhold til arbejdsløshed, boligforhold, uddannelse o.l. Det afvises, at der kan udpeges en bestemt type af familier, da belastninger er afledt af sociale begivenheder, som kan ramme de fleste. Forskerne arbejder dermed med et helhedssyn, som på det tidspunkt er en central del af lovgivningen. Det er ikke kun over for forholdet til børnene, men også over for forældrenes forhold i almindelighed, der skal sættes socialt ind.

Begge publikationer arbejder med begreber om de dårligt stillede børn, hvor deres vanskeligheder vurderes ud fra de handlinger eller manglende handlinger, som forældre udøver. Hvis børnene er forsømte, mishandlede, misbrugte o.l., skal der gribes ind, hvorefter der kan tages hensyn til forældrenes evne til at bistå barnet. Forældrene er en vigtig parameter for, om der skal gribes ind. Både børn og forældres adfærd og fremtoning har således betydning.

Det stemmer overens med den daværende lovgivning, hvor der kan gribes ind, når barnet har vanskeligheder i forhold til sine daglige omgivelser, skole eller samfundet, eller når barnet lever under utilfredsstillende forhold. Og der skal gribes ind, når der er tale om en alvorlig trussel mod, at barnets opvækst kan ske under betryggende forhold.

Omsorgssvigt

I bogen "Omsorgssvigt" (Christensen, 1992) beskrives, at ordene "tarv" og "velfærd" er de væsentlige ord i lovgivningen. Tarv er iflg. lovgivningen

"at der er tale om et barn, der "har vanskeligheder i forhold til sine daglige omgivelser, skolen eller samfundet, eller når barnet i øvrigt lever under utilfredsstillende forhold." (Christensen 1992:25)

Iflg. Christensen er begrebet barnets tarv udtryk for, at der er problemer, som kan løses med forældrenes hjælp, og truet velfærd er udtryk for, at der skal gribes ind evt. uden forældres samtykke¹. Christensen nævner, at ord som mishandling, vold, fysisk overgreb, fysisk overlast, forsømmethed, vanrøgt, manglende forældreevne er udtryk for, at barnets tarv og nogle gange velfærd er truet.

Christensen introducerer begrebet omsorgssvigt i teksten ved at indlede med en kritik af begrebet for at være for bredt til at kunne bruges til at diagnosticere, intervenere og behandle (Ibid:28). Hendes egen definition bliver:

"...(Omsorgssvigt, fe) beskriver en situation, hvor en forældre eller en anden voksen "svigter sit ansvar overfor et barn". Næmlig ansvaret forbundet med omsorg. Det er denne sidste brug at begrebet omsorgssvigt, der bygges videre på..."(Christensen, 1992:28)

Det er ikke en særlig præcis definition, og Christensen konkretiserer den i forhold til det "det virkelige liv". Til det formål bruger hun en række sundhedsplejerskers udsagn om, hvornår de opfatter konkrete børn udsættes for omsorgssvigt. På den baggrund opdeler hun begrebet omsorgssvigt i fire dele:

- a. *"Aktivt fysisk omsorgssvigt, når børn påføres skader ved aktive handlinger fra den voksnes side*
- b. *Passivt fysisk omsorgssvigt når børn udsættes for alvorlige forsømmelser fra den voksnes side*
- c. *Aktivt psykisk eller følelsesmæssigt omsorgssvigt, når barnet fra den voksnes side konstant udsættes for verbal krænking, indespærring, konstante trusler og afvisning, samt*
- d. *Passivt psykisk eller følelsesmæssigt omsorgssvigt, når børn udsættes for omsorgssvigt eller understimulation på grund af forældres manglende evne til at give tryghed, omsorg og kærlighed fx. på grund af psykisk sygdom, stofmisbrug (alkohol, medicin, narkotika) sociale vanskeligheder m.v." (Christensen, 1992:36)*

Christensen (1992) bruger efterfølgende opdelingen til at undersøge omfanget af de respektive grupper ved i et spørgeskema at spørge landets sundhedsplejersker². Da alle de 0-årige indgår i undersøgelsen, kan det konstateres, at der iflg. sundhedsplejerskerne er 10 % af børnene, som lever i familier, der har behov for mere end de almindelige besøg. De defineres som behovsbørn. Videre konstateres, at 4 % af de 0-årige er udsat for omsorgssvigt. Det er primært passivt fysisk og passivt følelsesmæssigt omsorgssvigt. De enkeltkategorier, som iflg. sundhedsplejerskernes besvarelser er mest udbredte er passivt fysisk omsorgssvigt med kategorierne "er forkert ernæret i form af underernæring, for lidt eller for uregelmæssig mad", "Barnet virker upasset, usigneret, uglejet eller snavset" (Christensen, 1992:55). For passivt følelsesmæssigt omsorgssvigt er det, "Barnets forældre er kun i begrænset omfang i stand til at aflæse barnets kropslige signaler om lyst/ulyst og grænser", "Barnets forældre er kun i begrænset omfang i stand til at reagere på barnets følelser/reagerer primært på, hvordan de selv har det" (Christensen 1992:65).

Undersøgelsen har klart fokus på børnene, men belyser også forældrenes situation. Den viser, at de omsorgsvigtede børns forældre ofte selv er belastet af problemer, selv om ca. 20 % ikke er karakteriseret som sådanne. De problemer som gør sig hyppigst gældende hos forældrene er svag begavelse (18%), alkoholmisbrug (14%) og fysisk mishandling af moderen (11%) (Christensen, 1992:72). Ofte er der tale om en kombination af problemer.

Christensens undersøgelse har fokus på børnene, som de ses gennem sundhedsplejerskers briller. Den forsøger samtidig at udvikle begrebet omsorgssvigt til et samlende og dækkende begreb for at kategorisere børn med behov for særlig støtte. Der står ikke meget i lovgivningen om, hvem børn med behov for særlig støtte er, og dette bidrag kan derfor ses en støtte til, hvordan de kan kategoriseres. Det er et mere målrettet redskab end de angivelser, som indgik i (Jørgensen m.fl. 1989).

Risikobørn

Som afslutning på denne periodes forskning i børn med særlige behov kommer "Risikobørn" (Jørgensen, m.fl. 1993). Bogen udsendes af Det Tværministerielle Børneudvalg, der var et embedsmandsudvalg nedsat til at undersøge børns vilkår i samfundet. Udvalget havde tidligere konkluderet, at hovedparten af børn voksede op under gode forhold. Der var dog en mindre gruppe, der ikke havde det godt i skole, fritid, o.l. Udvalget ønskede at undersøge gruppen nærmere og lave en handleplan med konkrete initiativer til at hindre udstødning og afhjælpe skadevirkninger. Denne gruppe af børn blev beskrevet på følgende måde:

"Denne gruppe omtales som truede, udsatte, børn fra risikofamilier, børn og unge med belastet baggrund, børn og unge med opvækst i problemfamilier, børn og unge, hvis udvikling er i fare. Det handler i alle tilfælde om børn og unge, hvis opvækst giver anledning til bekymring – og hvor der er grund til at antage, at de ikke uden videre kan klare selv at komme videre i en positiv udvikling."(Jørgensen m.fl. 1993:6)

I publikationen formulerer forskerne deres formål som:

"... en analyse af årsager og symptomer i forbindelse med belastende opvækstvilkår. Hertil følger sig en problemstilling, der drejer sig om fremtidige konsekvenser af at leve i kortere eller længere tid under belastende vilkår – kan man måske oven i købet forudsige senere vanskeligheder? Endelig kommer så spørgsmålet om antal: hvor mange børn og unge kan siges at befinde sig i en risikogrube? Samlet lægges der op til både empiriske og teoretiske problemstillinger."(Jørgensen m.fl. 1993:8)

Den tankemodell, som ligger bag ved at finde risikofaktorer, er en fase model, hvor et barn gennemløber en alarmfase, en modstandsfase og en udmattelsesfase. Barnet antages at kunne overvinde problemer i de to første faser, men efterhånden som belastningerne fortsætter, vil det føre til udmattelse og overvindelse. Barnets sårbarhed og tilstedeværelsen af beskyttende faktorer afgør, hvor store konsekvenser belastninger får for barnet.

"Risikobørn" (1993) er den første danske forskningsoversigt på området. Den gennemgår 120 danske og internationale undersøgelser fra primært de seneste 7-8 år. Den handler om, hvem børn med særlige behov er, og hensigten er:

"at bidrage til en afklaring af de risikofaktorer, der i dag ser ud til at spille en rolle i børns udvikling. Hvilke faktorer er der tale om, og hvordan indgår de i udviklingsprocessen? ...Hvordan kan disse børn karakteriseres? Hvilke typer af belastningsfaktorer er der især tale om?..." (Jørgensen, m.fl.1993:114)

Publikationen formulerer gennemgående nye begreber som risikofaktorer og belastningsfaktorer. Begrebet "problemfamilie" (jf. Jørgensen, m.fl., 1989) er forsvundet.

Forskningsoversigten indledes med præsentation af en SFI-undersøgelse af en gruppe børn, der som 9-12 årige undersøges i 1964 og igen 7 år efter (Vedel-Petersen m.fl. 1968, Nord Larsen, (1977) her refereret fra Jørgensen m.fl. 1993)³. Undersøgelsen viser en klar kønsforskel i problemforekomst og problemtype. Endvidere at børn som havde problemer i den første undersøgelse også er truet 7 år efter – jo flere problemer de havde, jo dårligere stod de i forhold til uddannelse, erhverv og kriminalitet. Det var imidlertid ikke muligt entydigt at finde risikofaktorer for, hvilke børn som får hvilke problemer. (Jørgensen, m.fl.1993:117) (se evt. Ejrnæs 2006 for en nærmere gennemgang).

Svenskeren Gustav Jonsons undersøgelse af social arv gennemgås, og det slås her fast, at den individuelle forudsigelse ikke er mulig, selv om belastningsfaktorer som dårlige social-økonomiske forhold og problemer i barndommen for en dels vedkommende hænger sammen med problemer senere i livet (Jørgensen, m.fl.1993:119).

Jørgensen opdeler de øvrige undersøgelser der gennemgås i tre grupper. Først er der *surveyundersøgelser*, der undersøger repræsentative udsnit af børn og identificerer en række forskellige faktorer, som belaster børns opvækst. Det understreges, at det på baggrund af disse undersøgel-

ser er uholdbart at indkredse indikatorer som med sikkerhed kan siges at føre til en uheldig udvikling:

"Selv når man anvender de kraftigste belastningsfaktorer, der skulle kunne fungere som et forvarsel om den sociale og personlighedsmæssige udvikling, rammer man ved forudsigelsen "ved siden af" i godt halvdelen af tilfældene." (Jørgensen, m.fl.1993:132)

Ideen om indikatorer afvises dog ikke, og der peges på, at andre typer af faktorer fx overensstemmelse mellem skole- og forældrenormer kan have betydning for, hvordan det går et barn. Endelig peges der på, at modstandsfaktorer, altså børns evne til at klare sig trods belastningerne, bør inddrages som en del af indikatorerne.

Den anden type undersøgelse der gennemgås er risikoundersøgelser, hvor der ses på børn, som det på forhånd antages har en høj risiko for at udvikle de problemer, man vil undersøge⁴. Iflg. disse undersøgelser kan der peges på, at belastningsfaktorer som socialøkonomiske forhold og familiedynamiske forhold, har betydning for barnet. Et kritisk element i denne type undersøgelser er:

"En af risikometodens svagheder er, at de indgående personer trods en muligvis stor ensartethed ved starten af projekterne, udvikler problemer, der er meget forskelligartede... Endvidere får man ikke de personer med, der uden at rumme de i risikokriteriet indgående belastningsfaktorer udvikler sig i uheldig retning." (Jørgensen, m.fl.1993:149)

Jørgensen m.fl. påpeger i den forbindelse nødvendigheden af at undersøge børns modstandsevne.

Den tredje type undersøgelser er undersøgelser af problemgrupper, som omfatter de børn, hvor resultatet af den adfærdsmæssige udvikling er kendt. Undersøgelserne påviser, at disse børn ofte kommer fra belastede familier og belastede omgivelser. De indeholder ikke de børn, der trods belastninger klarer sig.

I forskningsoversigtens sammenfattende konklusion fremhæves:

"En gennemgående problemstilling i undersøgelser er, på den ene side at udpege en række faktorer, der ser ud til at virke belastende på børns opvækstforhold – på den anden side at konstatere, at disse faktorer ikke i sig selv er i stand til at virke som grundlag for individuelle udpegninger af de børn, der enten aktuelt eller senere vil være bærere af de pågældende vanskeligheder. Belastningsfaktorer er udtryk for generelt virkende faktorer i en given gruppe, men de kan ikke udsige blot nogenlunde præ-

cist den faktiske risiko for den enkelte person, der tilhører gruppen. Eller: der er ikke et lineært årsag-virkningsforhold mellem belastning og personlig konsekvens.” (Jørgensen. m.fl. 1993:158)

Jørgensen m.fl. udelukker trods konklusionen ikke, at det fremover med mere forskning vil være muligt at forbedre den individuelle forudsigelse. Det, der således iflg. Jørgensen m.fl. (1993) står tilbage for denne forskning er en identifikation af belastningsfaktorer, som inddeles i fire grupper:

- Fysisk somatiske betingede belastninger
- Belastende socio-kulturelle forhold
- Belastende familieforhold
- Belastende skoleerfaringer

Da det ikke er muligt for forskningen på dette tidspunkt at etablere et individuelt forudsigelsesredskab, foreslås i stedet, at der rettes en forebyggende indsats mod de ovenstående fire forhold, da det med en vis sikkerhed kan siges at forbedre forholdene for de pågældende børn.

Jørgensen m.fl. (1993) understreger, at det især er nødvendigt at supplere med forskning om beskyttende faktorer – altså hvilke forhold, som har betydning for, at nogle børn klarer sig trods belastningsfaktorer.

Endelig tilføjer de også, at det er nødvendigt at vide mere om det enkelte barns sårbarhed for at kunne finde frem til, hvad der har betydning, når barnet møder belastnings – og beskyttelsesfaktorer. Der mangler viden om personlig kompetence og sociale forudsætninger.

Jørgensen m.fl. har fået til opgave at anslå omfanget af risikobørn. Det gør de især på grundlag af Christensens undersøgelse af sundhedsplejerskernes indberetninger (1992). Børnegruppen inddeles i tre grupper:

”Problembørn” omfatter de børn, der tidligt og forholdsvist massivt har været udsat for en række belastende forhold...”

”Truede børn” drejer sig om børn, der har været udsat for en eller flere alvorlige belastninger – men har været det på et tidspunkt og under omstændigheder, der har gjort at disse belastninger ikke har sat sig som varige skader ... ”behovsbørn” ...

Hertil skal så yderligere inddrages en gruppe børn og unge, der i deres udvikling udsættes for psykosociale belastninger af en eller anden art uden måske at være i stand til – på det pågældende tidspunkt – at reagere hensigtsmæssigt overfor disse belastninger. (Jørgensen m.fl. 1993:166-167)

Det anslås, at der er ca. 5 % truede børn og ca. 4 % problembørn. Den sidste gruppe af børn, som klarer sig trods belastninger, anslås til ca. 6 %, så der i alt er ca. 15 % af børnene, som er præget af risiko for fejludvikling. De tre typer af børn samles under lovgivningens begreb "børn med særlige behov" (Shultz Jørgensen m.fl. 1993:24-25), der hver for sig kalder på forskellige typer af indsatser⁵.

Forskerne konkluderer, at de ikke kan svare på spørgsmålet: at pege på, hvilke forhold hos det enkelte barn, som med en vis sikkerhed kan sige noget om, hvordan det går det i fremtiden. Eller rettere: forskningen kan ikke udpege de problemer, som fører til eller hindrer, at børn får et dårligt børneliv og senere et dårligt voksenliv.

Sammenfatning om denne periodes forskning

Denne første periodes forskning er præget af behovet for at finde ud af, hvem de pågældende børn er, og hvordan de kan karakteriseres. I første omgang bruges termer som fysisk mishandling, incest og omsorgssvigt til at beskrive børnene. Der ses på børn, som er forsømte, skiller sig ud i skolen, er udsat for overgreb eller er omsorgssvigtede af forældrene. Der beskrives børn, som har følelsesmæssige vanskeligheder - er angste og utrygge. Det er børn, som klarer sig dårligt i skolen, og som har en dårlig opfattelse af sig selv.

Undersøgelserne beskæftiger sig også med forældrene. Der skrives om problemfamilien og betydningen af relationerne mellem barn og forældre.

I nogle af undersøgelserne er der fokus på, hvordan kommuner og socialarbejdere arbejder med børnesager (Andersen, 1989, Schultz Jørgensen m.fl. 1989, Christensen, 1992). Det vidner om en interesse i at vide, hvordan lovgivningen virker. Der er oplysninger om anbragte børn og børn, som de udtrykkes i journaler, hvor de ses i de kategorier, som lovgivere og socialarbejdere definerer dem i.

Forskningsoversigten supplerer den danske forskning med viden fra en række større udenlandske studier. Der bliver risikofaktorer til et væsentligt begreb, hvor der insisteres på, at faktorer som barnets sårbarhed og beskyttelsesfaktorer bør med i yderligere undersøgelser. Endelig understreges det i forskningsoversigten, at det ikke er muligt – foreløbigt – at pege på karakteristika hos det enkelte barn og dets forældre, som kan bruges til at sige noget om, hvordan det vil få det i fremtiden.

Denne periodes forskning rummer undersøgelser, der undersøger de kategoriseringer, som socialarbejdere tager i anvendelse. Der er begreber,

som specificerer, hvordan børnene kan karakteriseres, og hvornår det kan give anledning til at gribe ind. Begreberne problemfamilier og omsorgssvigt kan ses som et vigtigt supplement til de rudimentære beskrivelser i lovgivningen.

Dette handlingsperspektiv indgår også i den opsamlende publikation om risikobørn i form af begrebet beskyttende faktorer, som rummer faktorer, en offentlig social indsats kan bestå i. Endvidere introduceres begrebet om barnets sårbarhed, som indebærer, at børn er forskelligt rustet til at blive påvirket af og beskytte sig mod dårlige opvækstbetingelser.

Den opsamlende publikation formulerer imidlertid også klart en ide om at se på risikofaktorer, og at det kunne være nyttigt at se på, hvordan man kunne identificere, hvad der vil føre til, at barnet udvikler sig i en uheldig retning. Målet er her en slags diagnostik. Hvis man kan finde, hvad der har betydning for fremtiden i form af sociale aktuelle karakteristika hos barn og forældre, kan alle børn gennemlyses, så de sociale myndigheder bliver i stand til at finde frem til dem, som skal være genstand for en offentlig indsats, og forandre deres udvikling.

Risikofaktorerens fokus på fremtiden er i overensstemmelse med udviklingen i lovgivningen i 1993, hvor forventningerne til barnets fremtid bliver en udslagsgivende parameter for, om de sociale myndigheder skal gribe ind. Dermed bliver forskning i risikofaktorer et element, som passer med ideerne i loven, selv om det foreløbigt ikke har været muligt at bidrage med redskaber til forudsigelser og slet ikke i en form, som socialarbejdere kan drage nytte af.

RISIKOFAKTORER OG SOCIAL ARV

Bogen om risikobørn er ikke den første, der tager fat på risikofaktorer, da begrebet allerede er på spil i en SFI publikation fra 1990 (Christoffersen, 1990). Men fra 1993 bliver risikofaktorer det centrale forskningstema.

Sociale indikatorer

Den første undersøgelse fra SFI, hvor risikobegrebet tages i anvendelse laves allerede i slutningen af 1960'erne (Vedel-Petersen, 1968) og senere i 1970'erne (Nord-Larsen, 1977) (se Ejrnæs, 2006 for en nærmere beskrivelse).

I 1990 udkommer der dog en lille publikation om børns levevilkår (Christoffersen, 1990). Den tager udgangspunkt i forskning om levekår (Hansen, 1978, Hansen 1986), hvor der søges efter indikatorer på børns levevilkår. Publikationen er inspireret af sociologen Allardts opdeling af behov

under overskrifterne "at have", "at elske" og "at være", og der formuleres følgende grundlag:

"Undersøgelsen bygger således på en filosofi om, at børn foruden almindelige fysiologiske behov (sundhed) også har behov for tryghed og kærlighed (sociale netværk), samt at børn, ligesom voksne, har et behov for anerkendelse og selvrealisering og et behov for at skabe (autonomi)." (Christoffersen 1990:30)

De sociale indikatorer skal således belyse sundhed, socialt netværk og børns autonomi. De er udvalgt:

"... ud fra en vurdering af hvilke forhold, som må anses for at være skadelige eller gavnlige for børns opvækst og udvikling." (Christoffersen, 1990:29)

Der er imidlertid ikke nogen forklaring på, hvorfor det lige er disse forhold, der er vigtige for børns levekår, eller hvorfor fx indikatorer om børns økonomiske kår eller børns skoleforhold ikke er med.

De sundhedsmæssige forhold kan i et vist omfang belyses. For de øvrige forhold er der store vanskeligheder forbundet med at finde statistiske kilder. De sociale forhold kan belyses af udviklingen i antallet af anbringelser, men også her tages der forbehold for statistikkens beskaffenhed, og der henvises primært til udenlandske undersøgelser. Børns autonomi belyses primært med udenlandske kilder⁶, der må betegnes som relativt usikre.

I forbindelse med kategorien børns autonomi formulerer Christoffersen en opfattelse af sammenhængen mellem indikatorer og belastninger i familien:

"Det er antageligt de sociale relationer i familien, der er afgørende for børnenes udvikling af en selvforståelse. Under uheldige omstændigheder kan en underminering af barnets selvtillid, hvor barnet ikke føler sig værdsat, resultere i personlighedsmæssige begrænsninger og bindinger med konsekvenser for det voksne liv."(Christoffersen 1990:98)

Christoffersen kobler her de sociale relationer i familien med barnets fremtidige situation. Han beskriver yderligere, at familiens situation kan være belastet især i

"familier, hvor forældrene selv er udsat for et særlig socialt pres. Ud fra hidtidige undersøgelser kan man statistisk lokalisere sådanne belastende forhold i gruppen langvarigt arbejdsløse, alkoholiserede forældre,

stofmisbrugere og i gruppen af langvarigt psykisk syge forældre.”(Christoffersen 1990:98)

Det forventes, at der er et utrygt emotionelt forhold imellem forældre og børn i familier, der er udsat for et særligt socialt pres. Det gælder for børn af unge mødre, langvarigt arbejdsløse, psykisk syge, misbrugere m.v. (Christoffersen, 1990:74).

Christoffersen har en opfattelse af, at forældrenes forhold har stor betydning for børn og kan være en måde at forstå børns levekår:

”En indirekte metode til at følge udviklingen i børns levekår kan eksempelvis være en registrering af udviklingen i antallet af børn, der lever under sådanne risikoforhold.” (Christoffersen, 1990:98)

Forældre og deres situationer opfattes som afgørende for børns fremtidige liv. Det er forældrene, der opfattes som bærere af risikoforhold, og som er vigtige at undersøge. Christoffersen nærmer sig derved Jørgensen m.fl.'s (1989) begreb om ”problemfamilien”. En central forskel er dog, at sidstnævnte også arbejder med børns forhold, som en selvstændig faktor fx omkring skolen.

Risikofaktorer

På grundlag af det utilstrækkelige datagrundlag (Christoffersen, 1990) udvikler SFI et register med en lang række oplysninger om børn født i hvert af årene fra 1966 og 1973 – svarende til 155.000 børn, hvoraf en repræsentativ gruppe på 10 % (14.600 børn) bliver udtaget til analyser. Registret rummer oplysninger fra hvert år fra 1979 til 1993 (Christoffersen, 1999) for de to årgange.

Den første analyse af den udvalgte gruppe børn fokuserer på opvækst med arbejdsløshed (Christoffersen, 1996). Formålet med undersøgelsen er at opgøre, hvorvidt børn af arbejdsløse forældre har en større risiko end andre børn for at opleve sociale problemer. Det viser sig tydeligvis at være tilfældet jf. tabel i bilag 2.

Christoffersen fokuserer i forlængelse af opfattelsen fra 1990 på forældrenes situation, da de ses som en indikation for, hvordan det vil gå deres børn i fremtiden. Han kommer frem til, at:

” hvis forældrene havde et relativt stort ledighedsomfang et år, så var sandsynligheden for en række sociale og helbredsmæssige belastninger for børnene væsentlig øget det efterfølgende år.” (Christoffersen, 1996:16)

Christoffersen specificerer på forskellige måder, hvordan de forøgede risici viser sig. Fx for de kriminelt dømte unge, hvor han konstaterer:

"Man kan således iagttage en overhyppighed af pådømt kriminalitet blandt de unge, hvis moderen har fået barnet i en tidlig alder, hvis en af forældrene er alkoholiker, havde forsøgt selvmord eller været indlagt med en psykiatrisk lidelse, eller hvis en af forældrene selv havde fået en ubetinget frihedsstraf." (Christoffersen, 1996:17)

Det er påfaldende, at Christoffersen ikke redegør for indkomstforhold i selve rapporten, men alene har placeret dem i bilagstabellerne.

I 1999 kommer det andet bidrag (Christoffersen, 1999), som handler om risikofaktorer i barndommen med særlig henblik på forældre med psykiske sygdomme.

I indledningen præsenteres Gustav Jonssons undersøgelse af social arv endnu en gang. Christoffersen konstaterer, at de væsentligste indikatorer for, hvordan det går børn i fremtiden iflg. Jonsson, er forældres mentale sygdom, alkoholisme og børns indlæringsproblemer i skolen. Hvis alle tre faktorer er til stede, vil 91 % af drengene komme ud i kriminalitet mod kun 24 %, hvis ingen af faktorerne var til stede. (Christoffersen, 1999:10)⁷. Christoffersen tager ikke det forbehold, som Jørgensen m.fl. (1993:119) tager over for, at Jonssons undersøgelse kan forudsige, hvordan det går det enkelte individ.

Christoffersen formulerer et teoretisk grundlag for sin undersøgelse ud fra en antagelse om:

"at børn er afhængige af deres forældres følelsesmæssige tilstande... I denne samspilsproces indgår barnets opfattelse af forældrene som en vigtig del af opbygningen af barnets identitet."

Og

"Det er undersøgelsens antagelse, at manglende sensitivitet hos forældrene, som udgør barnets identitetskabende netværk, kan være medvirkende til, at barnet udvikler visse former for personlighedsforstyrrelser, psykiske og somatiske sygdomme samt selvdestruktive adfærdsnormer." (alle citater fra (Christoffersen, 1999:11)

Dermed etableres et teoretisk grundlag for undersøgelsen, der kort fortalt kan forstås som, når forældrene har problemer især af psykisk art, bliver de mindre opmærksomme på deres børn, som så selv udvikler problematiske former for adfærd. Der føres ikke på forhånd bevis for disse antagelser. Der refereres tværtimod en undersøgelse, der afviser, at der er en sammenhæng mellem forældres psykiske sygdom og deres børns fremtid.

Det centrale for undersøgelsen er, at:

"belyse mere langvarige konsekvenser af alvorlige belastninger i barndommen." (Christoffersen, 1999:13)

Dernæst gennemgås en række faktorer, som kan hentes ud fra statistikkerne. Det er:

- frihedsdomme
- dom for sædelighedsforbrydelser
- dom for vold
- Ofre for vold – mor/børn
- Narkomani
- Alkoholisme
- Selvmord
- Børns psykiske lidelser
- Teenagemoderskab

Samt oplysninger om erhvervsuddannelse og tilknytning til arbejdsmarkedet.

Det er påfaldende i begge publikationer, at oplysninger om indkomstforhold stort set ikke behandles. De indgår i nogle bilagstabeller og i nogle kommentarer i bilag om analysemetoder. Det er derfor næsten ikke til at se, at indkomst har betydning for hvilke sociale problemer, som får betydning. Indkomst er sandsynligvis den variabel, som er mest vigtig til at forklare børnenes fremtid (se Ejrnæs, 2006).

Et af undersøgelsens resultater er, at der er 11,2 % af en årgangs børn, som da de bliver 17 år, har haft forældre med et eller flere af de nævnte problemer. Det problem som de fleste forældre har haft er, at faderen har en frihedsdom (3,9 %), og det mindste problem er, at moderen er dømt for en sædelighedsforbrydelse (0%). Hos forældre, som samtidig er førtidspensionister er det 24,9 % af fædrene, som har haft problemer, hvor det væsentligste er alkoholisme. (Christoffersen, 1999:14).

Christoffersen (1999) konstaterer i sammenfatningen, at der er en direkte social arv i forhold til forældres misbrug og moderens selvmordsforsøg. Om misbrug hedder det fx, at "der er en direkte social arv, idet børn af forældre med alkohol- eller narkotikamisbrug har en ekstra forhøjet risiko for selv at blive narkomaner." (s.17). Den ekstra forhøjede risiko dækker over betegnelsen Odds-ratio, som er et særligt statistisk begreb⁸.

Konklusionen om at børn af alkoholikere og narkomaner har en højere risiko for at blive narkomaner hviler imidlertid på et meget spinkelt tal-

grundlag. Den er fremkommet ved en analyse af 172 unge født i 1966, som efterfølgende er registreret som narkomaner. I dette materiale er der 13 af børnenes fædre og 15 af deres mødre, som var alkoholikere. Det er 1 af fædrene og 2 af mødrene, som var narkomaner. Det er således ganske få forældrenarkomaner, der er grundlag for beregningerne og den håndfaste konklusion. For mindst 141 af børnene kan der ikke konstateres en sammenhæng til misbrugende forældre. Der er således for de fleste ikke tale om en sådan sammenhæng.

Eksemplet illustrerer, at Christoffersen i nogle tilfælde undersøger endog meget små populationer, og fokuserer på overhyppigheder, i stedet for at der netop ikke er en sådan sammenhæng for langt de fleste af misbrugerne.

Nørrung (2004) gennemgår Christoffersens undersøgelser og kommer frem til at:

"Det store flertal – mere end 8 af 10 unge – undgår at blive ramt af (de registrerede) problemer, selv om begge deres forældre er ramt af mindst ét problem hver." (Ejrnæs m.fl. 2004:42)

Ejrnæs (2004) understreger, at konklusionen på Christoffersens undersøgelser kunne have været, at mange børn klarer sig godt på trods af forældrenes sociale belastninger. I stedet forsøger Christoffersen at udpege områder, hvor der er en større sandsynlighed for, at problemer går i arv fra forældre til barn og ser bort fra, at de fleste børn med belastede forældre på disse områder faktisk ikke pådrager sig de samme problemer i voksenalderen⁹.

Social arv forskningen

Christoffersens undersøgelser indgår i og fortsætter efterfølgende i forskningsprogrammet om Social Arv, der er et højt profileret forskningsprojekt, som skiftende socialministre og regeringer engagerer sig i.

I midten af 2003 laves en opsummering af programmet (Ploug, 2003), som gøres til genstand for en omfattende medieomtale og fører til en større politisk diskussion af, hvordan der kan gribes ind over for social arv.

Vidensopsamlingen indledes med en diskussion af, hvordan social arv kan defineres:

"Det må anbefales, at man anvender begrebet "social arv" bredt som de påvirkninger på adfærd, viden, holdninger, livsværdier og handlekompetencer, der kan føres tilbage til opvækstfamilien og social og subkulturelt opvækstmiljø i bredere forstand. Denne forståelse af social arv betyder, at man både interesserer sig for viden om den nævnte påvirkning i snæ-

ver forstand forstået som påvirkningen fra forældre til børn, og i bredere forstand som de påvirkninger, der opstår ved opvækst i et givet opvækstmiljø og påvirkningerne af velfærdsstatens institutioner. Det betyder også, at man ikke kun bør se på snævre og problemorienterede sammenhænge ... men at der også ses på bredere og mere generelle sammenhænge – som fx sammenhængen mellem forældre og børns uddannelsesniveau.”(Ploug, 2003:10)

Det er en meget bred definition. Den er tæt på at sige at alt, hvad der findes omkring et barn har betydning og påvirker det. Og at de forskellige enkeltfaktorer på en eller anden måde er forbundet, uden at det dog specificeres yderligere.

Den brede definition får ikke betydning for, hvad der efterfølgende præsenteres i publikationen. I et af kapitlerne er det stort set Christoffersens resultater (1996 & 1999), som gentages:

- Risikoen for vold i familien er 4 gange større i familier hvor faderen har været langtidsledig.
- Risikoen for at et barn anbringes udenfor hjemmet er 6 gange større i opløste familier.
- Risikoen for selvdestruktiv adfærd (narkomani, selvmordsforsøg) er mellem 2 og 3 gange større for børn af misbrugere.
- Risikoen for selvdestruktiv adfærd (narkomani, selvmordsforsøg) er dobbelt så stor for børn af forældre med mentale lidelser.
- Risikoen for selvdestruktiv adfærd (narkomani, selvmordsforsøg) er 10 gange større for børn, der har været udsat for vold i deres barndom.(Ploug, 2003:39)

Det er fortsat odds-ratioerne, som anvendes. Den er inkluderet i den brede definition af begrebet social arv.

Ejrnæs (2004) diskuterer den manglende begrebsdefinition. Han skriver, at den brede definition af begrebet social arv betyder, at :

- Det er ikke klart, hvad der arves
- Det er ikke klart, hvem der arver
- Det er ikke klart, hvor meget der arves
- Det er ikke klart, hvordan der arves

Ejrnæs afviser derfor begrebet som et teoretisk brugbart begreb. Han skriver også, at når Christoffersen omtaler risikofaktorer, er det som et teknisk

begreb for alt, hvad der forøger risikoen for, at et barn får sociale problemer (Ejrnæs 2004:145). Derefter godtgør Ejrnæs, at der er små risici (under 10%) for, at et barn ved de givne faktorer faktisk får sociale problemer. Ejrnæs peger desuden på, at det ikke er sikkert, at det er den undersøgte faktor, som har betydning. Det kan i forhold til alkoholiske forældre ligeså godt være deres langvarige arbejdsløshed eller psykiske sygdom, som har betydning for, at et barn oplever problemer.

Det er svært at se, hvad perspektivet med social arv mere konkret består i. Imidlertid har Christoffersen (1999) en opfattelse af jf. ovenfor, at forældres følsomhed over for børnene nedsættes, når de har sociale problemer, hvilket igen øger sandsynligheden for, at børnene får problemer. Derfor er der en vis logik i at påvise forbindelsen mellem forældre og børns problemer – men det relateres ikke til begrebet social arv.

Jørgensen m.fl.(1993) påpegede, at risikometodens svagheder er, at der ikke findes forklaringer på, at en gruppe af børnene, som ikke har været udsat for risici, får problemer. Det er ca. en tredjedel af de unge, som ikke havde risikoindikatorer som børn (Jørgensen m.fl., 1993:19). Denne forståelse er medtaget i indledningen af vidensopsamlingen (Ploug, 1993), men bliver i øvrigt ikke brugt. Sandsynligvis fordi Ploug m.fl. er optaget af risikofaktorer, som ikke kan bidrage med forklaringer på dette fænomen. Dermed også sagt, at det fx maksimalt vil være 2/3 af anbringelser uden for eget hjem, der kan forklares ud fra risikofaktorer.

Den omfattende forskning i social arv tilfører kun i begrænset omfang viden om de børn, som har behov for særlig støtte. Undersøgelserne har fokus på forældrenes situation og de belastninger, som de udsættes for. Der præsenteres resultater, der samlet siger, at belastede forældre giver en risici for, at deres børn bliver belastede som voksne. Hvis socialarbejdere og kommunale embedsmænd har en oplevelse af, at deres belastede voksne har haft en belastet barndom, passer det godt med billedet af social arv. Det betyder imidlertid også, at der bortses fra det store antal, som klarer sig som følge af mulighederne i samfundet og de offentlige institutioners herunder det sociale systems støtte. Tilbage står fortsat spørgsmålet om, hvad der karakteriserer de sårbare børn og hvilke beskyttelsesfaktorer, som gør sig gældende jf. Schultz Jørgensen m.fl.(1993).

Måske er det kritikken og de manglende svar på de andre forsknings-spørgsmål, som blev stillet i 1993, som betyder, at termen "social arv" begynder at forsvinde fra SFI's publikationer fra 2004. Det fremgår imidlertid ikke, hvad der får SFI til at forlade begrebet. Det bliver nu begrebet risikofaktorer, der står tilbage som det centrale begreb.

Forløbsundersøgelse af børn

Samtidig med at SFI gennemfører Social Arvs programmet, påbegyndes en omfattende undersøgelse af børn født i 1995. Der udvælges et repræsentativt udsnit af børn, hvor SFI opnår tilladelse fra forældre til 6000 nyfødte børn til at interviewe dem med mellemrum – først mødrene, siden børnene selv.

Formålet med undersøgelsen er at oplyse om børns vilkår og oplevelser gennem hele opvæksten. Den første undersøgelse blev foretaget i 1996, den næste i 1999 og den foreløbig sidste i 2003.

Opvækst med særlig risiko

I børneforløbsundersøgelsens tredje omgang undersøges de 7-8 årige børn. Da gruppen er repræsentativt udvalgt, er det muligt at indkredse de børn, som har vanskeligheder. Undersøgelsen rummer både de danske børn og en gruppe børn med anden etnisk baggrund end dansk, hvor jeg ikke vil beskæftige mig med den sidstnævnte her¹¹.

Det er Christensens (2006) intention at give et redskab til at udpege børn med behov for særlig støtte, så der bliver mulighed for tidligt at gå ind og hjælpe dem (2006:7):

”Da børneforløbsundersøgelsen følger børn fra fødslen i 1995, til de bliver voksne, kan vi ikke med sikkerhed vide, hvilke børn der på længere sigt får et vanskeligt liv, men vi kan komme med et fagligt baseret skøn om, hvilke børn der har en særlig risiko for også senere at få det vanskeligt.”(Christensen, 2006:12)

Hensigten er i lighed med Christoffersen (1996 og 1999) at se på, hvilke børn der har en særlig risiko for at få det vanskeligt. Jeg har imidlertid svært ved at finde ud af, hvad ”et fagligt baseret skøn” i denne sammenhæng er.

Christensen skriver fx :

”Kortlægningen af tendenser kan vise risikoprægede forhold med henblik på en bestemt udvikling. Hvis kortlægningen skal føre frem til tilrettelæggelse af indgribende tiltag, vil det sjældent være tilstrækkeligt at få beskrevet en tendens. Det vil snarere være nødvendigt at få beskrevet forhold eller situationer, hvor tendensen i særlig grad ser ud til at have gennemslagskraft, dvs. at få beskrevet risikosituationer, som vil være til at få øje på, og hvor man ved, at mennesker, der befinder sig i en sådan risikosituation, vil have en øget risiko for at udvikle et eller flere problemer/få en eller flere forskellige vanskeligheder.” (Christensen, 2006:16).

Det er altså vigtigt at analysere sig frem til tendenser og risikosituationer og se på deres indbyrdes forhold. Men hvad de respektive termer dækker over, og hvilken betydning de har, er det vanskeligt at finde forklaringer på. Det illustrerer, at teksten generelt er svær at forstå.

Christensens (2006:16) opfattelse af sammenhængen mellem barndommen og voksentiden er:

"Generelt antages det dog, at en ophobning af forskellige vanskeligheder i barndommen kan føre til en øget risiko (Luthar, Cicchetti & Becker, 2000), ligesom forældrenes evne til at støtte barnet og sørge for en god opvækst antages at have betydning (Werner & Smith, 1992)."(Christensen, 2006:16)

Christensens opfattelse ligner Christoffersens (1999), selv om hun udtrykker sig mere forbeholdent¹².

Christensen (2006) identificerer børn med vanskeligheder og problemer ud fra en særlig skala, som kaldes SDQ. Den er tidligere beskrevet i en af SFI's publikationer (Egelund et al 2004:200-202). SDQ-skalaen ("Strength and difficulties questionnaire")¹³ består af 25 udsagn om børn fordelt på fem kategorier:

- Emotionelle problemer
- Adfærdsvanskeligheder
- Hyper aktivitet
- Kammeratskabs relationer
- Prosocial adfærd

SDQ indfører nogle nye beskrivelser af børn med vanskeligheder. De respektive udsagn, som ligger bag de fem kategorier, handler hovedsageligt om barnets adfærd og ikke om barnets situation. Der er fx ingen spørgsmål om skole eller om relationer til søskende.

SDQ'en fremstilles som et generelt redskab og fremstår som gældende for alle børn uanset alder. Der anføres ingen forbehold for metoden hos Christensen (2006)¹⁴.

De fire første kategorier i SDQ er risikofaktorer, og den sidste handler om social adfærd, der kompenserer for risici. Inden for hvert spørgsmål gives point, og børnene opdeles i hver kategori i tre grupper som børn i normalområdet, børn med mindre problemer grænsende til normalområdet og børn uden for normalområdet.

På baggrund af SDQ kommer Christensen (2006:25) frem til, at der er 91% børn, som er i normalområdet, 4% som er på grænsen til normalområdet og 5%, som er udenfor.

SDQ'en suppleres i undersøgelsen af andre spørgsmål om børn. Christensen analyserer spørgsmålet om konflikter i kontakten med jævnaldrende i undersøgelse fra 1999 og 2003. Der kommer hun frem til, at 14 % af børnene har oplevet konflikter, men at kun 2% har oplevet konflikter i begge undersøgelser (Christensen 2006:27). Hun kobler det sammen med SDQ, og finder at børn på grænsen til eller uden for normalområdet har større risiko for at få konflikter med andre børn (ibid:28) . Det er ikke så overraskende, når det tages i betragtning, at en del af spørgsmålene i SDQ'en handler om konflikter med andre børn.

Christensen udvælger på grundlag af børneforløbsundersøgelsen fire problemgrupper, som ser ud til at have betydning, og som hun vil undersøge nærmere. Hendes kriterium for udvalget er, at flertallet af børn inden for den valgte kategori tilhører gruppen af børn med vanskeligheder og forældre som ikke er ressourcestærke gruppe (Christensen 2006:69). De fire grupper er:

- A. Børn med konflikter med jævnaldrende
- B. Børn med familier med samlivsbrud, hvor moderen er beretter om hun er blevet mishandlet
- C. Børn hvor mødrene oplyser at de føler sig depressive
- E. Børn der ikke har en god beherskelse af dansk

Christensen fokuserer i punkterne A og D på børnene og i B og C på forældrene.

Det første fokus om konflikter bruges til at fremhæve, at det er vigtigt for socialarbejdere at holde øje med konflikter med jævnaldrende. Selv om det som nævnt kun er få, der vedvarende bibeholder et højt konfliktniveau.

Det andet fokus handler om forældre, hvor moderen beretter, at hun er blevet fysisk eller psykisk mishandlet. Christensen kommer frem til, at knap en fjerdedel af børn med sådanne mødre scorer uden for normalområdet på SDQ skalaen mod en sjettedel for børn fra brudte familier uden mishandling (Christensen 2006:74). Christensen fokuserer herved i lighed med Christoffersen på overhyppigheder i negativ forstand og ser bort fra, at 78% af disse børn på trods af, at moderen bliver mishandlet scorer inden for normalområdet. Christensen kommer videre frem til, at når der ses på børnenes psykosociale vanskeligheder, er antallet betydeligt større for børn i disse familier end for de øvrige familietyper. Endelig konstaterer Christensen, at der er flere børn med en mor, som oplyser, hun er mishandlet, som også lever i ressource svage familier, hvilket nærmest er en cirkelslutning.

Den tredje gruppe Christensen behandler er børn af mødre, der føler sig depressive. De har markant flere vanskeligheder og ressourcetsvage forældre:

Det betyder, at mødre, der oplyser, at de føler sig deprimerede med rette kan ses som en indikator for at barnet har en øget risiko for at have vanskeligheder.”(Christensen, 2006:78)

Christensen redegør i denne forbindelse og i modsætning til de andre grupper ikke for tallene, men arbejder kun med hyppigheder. Det er derfor ikke muligt at vurdere, hvordan hun kommer frem til sin konklusion. Det fremgår, at hun har analyseret 13% af mødrene, som er indgået i 2003 undersøgelsen. Hun ser derved bort fra, at det kun er 7%, som har oplyst, at de har følt sig depressive i alle tre undersøgelser og kun halvdelen, der har søgt læge for deres depressive følelse. Det tyder på, at populationen er relativ lille. Det havde været spændende, hvis man havde undersøgt, hvordan det går børn af mødre, som kun én gang oplyser de er depressive.

Det sidste fokus om børn, der ikke behersker dansk godt er primært rettet mod børn af indvandrere, hvor der skal være opmærksomhed om de problemer, det giver i skolen.

I de to fokuspunkter som handler om forældrenes rolle, kan man genkende Christoffersens opfattelse af, hvordan forældrenes situation sætter sig spor hos børnene. Men undersøgelsen kan dog ikke sige noget om, hvorvidt eller i hvilket omfang forældrenes situation har betydning for børnenes fremtid.

Sammenfatning om risikofaktorer

Risikofaktorforskningen anvender en relativt enkel forklaringsmodel på, hvorfor børn får behov for særlig støtte. Når forældre bliver eller er belastede, så antages de at mangle ressourcer til at tage sig af deres børn, som derfor vil klare sig dårligt i fremtiden. Det er forældres aktuelle tilstand, som bestemmer børnenes fremtid.

Risikofaktorforskningen viser tydeligvis, at flere børn fra belastede familier end fra almindelige familier bliver belastede som voksne.

Det fremgår imidlertid også, at langt hovedparten af børn fra belastede familier ikke bliver belastede, som forældrene blev det. Og at en del af de belastede børn ikke kommer fra belastede familier. Disse resultater er imidlertid ikke de resultater som SFI's publikationer fremhæver. De strider også mod den enkle forklaringsmodel.

I stedet fremhæves i den store statslige kampagne om Social arv de

belastede forældre. Det fremhæves ikke, at der er mange af de belastede forældres børn, som klarer sig godt. Der lægges dermed op til en social indsats, som fokuserer på, om børns forældre er belastede, som det, der har den afgørende betydning for børns senere liv. Det bliver nærliggende at se løsningen af forældrenes problem som det primære, da det i denne forståelse også vil løse børnenes problemer.

Risikofaktorforskningen er ikke entydig. Det er ikke klart, hvilke risikofaktorer, som er de vigtigste. Christoffersen (1996 og 1999) skriver om mange faktorer, men en stor del af publikationerne handler om familier præget af forældres alkohol og narkotikaforbrug. Christensen (2006) skriver ikke om disse familier, men om mødre der oplyser, at de føler sig depressive og mødre der beretter, at de er blevet mishandlede af deres tidligere samlever. Undersøgelserne ser på noget forskelligt, og de diskuteres ikke i forhold til hinanden. Der præsenteres mange risikofaktorer, og det kan være vanskeligt at overskue, om nogle er vigtige end andre. Eller om man skal være opmærksom på dem alle.

Resultaterne af forskningen bruges også forskelligt. Christoffersen undersøger, hvordan det går børnene, og Christensen ser på belastninger af børn på et givent tidspunkt. Begge undersøgelser anvender begrebet risikofaktorer, men om det er relevant i Christensens undersøgelse kan diskuteres, da der ikke er noget før og efter perspektiv.

I risikofaktorforskningen var begrebet social arv i mange år et vigtigt begreb. I dag er det forladt. Det afsluttes reelt i 1993 med en ualmindelig bred definition, og i de efterfølgende undersøgelser fra SFI bruges det stort set ikke. Der redegøres ikke for, hvorfor begrebet "social arv" forlades. I stedet bliver termen risikofaktorer det gennemgående begreb i undersøgelserne.

Forskningen i risikofaktorer må opfattes som et valg. I 1993 gøres der opmærksom på, at forskningen udover risikofaktorer bør suppleres af forskning om børns sårbarhed og beskyttelsesfaktorer (Schultz Jørgensen m.fl. 1993). Disse spor fravælges, og socialministeriet og SFI bruger midlerne på forskning om risikofaktorer.

UNDERSØGELSER AF ANBRAGTE BØRN

I anden halvdel af 1990'erne blev der atter lavet undersøgelser af den sociale indsats. De handlede om resultater af den sociale indsats og fokuserede især på anbragte børn.

Den første undersøgelse blev foretaget i 1996 (Hestbæk, 1997) og 1998 (Christensen, 1998). Den havde til formål at belyse lovgivningen fra 1993,

der indvarslede en ny periode over for udsatte børn og unge i moderne tid (se Ebsen, 2006). De to publikationer og en stor del af den efterfølgende forskning er således blevet tematiseret i forhold til lovgivningen. De henvender sig primært til socialministeriet og Folketingets politikere.

Hvem er de anbragte børn?

Evalueringerne (Hestbæk, 1997, Christensen, 1998) tager udgangspunkt i lovkategorien "anbragte børn". De afgrænses derved til børn, som myndighederne har vurderet har størst behov for særlig støtte. Det er en evaluering af myndighedernes indsats og ikke en analyse, som er funderet af børns position og problemer i det eksisterende samfund. Der er således også kun få teoretiske referencer og kun rudimentære redegørelser for det teoretiske grundlag for undersøgelserne.

Afgrænsningen af synsvinklen betyder, at det er lærere, pædagoger og socialrådgivere øjne, som definerer børnene. Det kan give en skæv vinkel, hvor fx børnenes relationer til kammerater overses eller ikke opfattes korrekt. Myndighedsperspektivet kan også betyde, at det ikke er sikkert, at det er børn og forældres situation i deres helhed, som bliver belyst, men i stedet kun det som har betydning for, at børnene bliver anbragt.

Undersøgelserne rummer imidlertid ikke kun professionelles synsvinkler på indsatsen, men også forældre og børns synspunkter. Alle bliver imidlertid bedt om at forholde sig til myndighedernes indsats. Det kommer ikke på tale at præsentere viden om, hvordan det er at være barn i en udsat familie, eller hvordan familien oplever deres situation i samfundet. Det er en evaluering, som forholder sig til aktuelle forhold. Den rummer et øjebliksbillede, hvor der ses på en given lov på et givent tidspunkt. Når det tages i betragtning, hvordan loven i løbet af 1990'erne i stigende omfang indfører en risikovurdering, lægger vægt på en tidligere indsats, øger antallet af regler for sagsbehandling og øger borgere og offentligt ansattes ansvar for at overvåge børn, er det en undersøgelse, som vil være præget af, at myndighederne står midt i denne forandring. Undersøgelsen har således en relativt begrænset værdi, da grundlæggende forhold er under forandring, og karakteristikkene af børnene sandsynligvis vil forandre sig i takt med, at myndigheder historisk forandrer synet på børnene.

Familiebaggrund og sociale karakteristika

Hestbæk (1997) undersøger børn, som bliver nyanbragt i 1994 via et spørgeskema til forældre, anbringelsessteder og sagsbehandlere. De "anbragte børn" specificeres her via de foranstaltninger, de er anbragt i, og de

afgrænses til familieplejer, døgninstitutioner i bred forstand samt socialpædagogiske opholdssteder. Hestbæk udelukker skibsprojekter, kost-ungdoms- og efterskoler samt anbringelse i eget værelse. Det er med andre ord de omfattende og dyre foranstaltninger og derfor antageligt børn med mere alvorlige og langvarige problemer, der indgår i undersøgelsen.

Hestbæk (1997) karakteriserer de anbragte børns familiebaggrund:

Der er ca. 77% af børnene, der kommer fra brudte familier. Deres mødre er sammenlignet med befolkningen blevet mødre i en ung alder. Børnene indgår i familier hvor der er flere søskende end gennemsnittet.

- 40% af forældrene er i arbejde/udannelse, 33% arbejdsløse og 26% står uden for arbejdsmarkedet, hvilket giver 59% på overførselsindkomst. Kvinderne er mest marginaliserede.
- Der er 5-7% af børnene, der er udenlandske statsborgere
- Der er 21% af familierne, hvor en eller begge forældre har været anbragt udenfor hjemmet som barn.

Hestbæk (1997) er klart inspireret af risikofaktorforskningen og oplister risikofaktorerne som:

- Enlige forsørgere
- Unge mødre
- Forældres tidligere anbringelse
- Forældres marginale placering på arbejdsmarkedet (Hestbæk 1997:72)

Det gælder således, at der er flere anbragte børn, som har forældre med disse karakteristika, end hvad der gælder for flertallet af børn. Det bliver imidlertid ikke gjort klart, hvor mange anbragte børn, som ikke har forældre med disse karakteristika.

Hestbæk (1997) undersøger også årsagen til anbringelse. Der er en vis enighed mellem de respektive grupper om, hvad der er de vigtigste årsager:

Tablet : Andelen af sager med en given anbringelsesårsag knyttet til forældrene eller forældre-barn-relationer besvaret af sagsbehandlere og forældre (udvalg af de højeste scorere)

Årsag	Sagsbehandlere (i%)	Forældre (i%)
Mangelfuld omsorg	49	9
Opdragelsesproblemer	42	23
Misbrug	38	16
Skilsmisse/stedforældreproblem	20	20
(anden) psyk. lidelse/handicap	15	13
Vold mellem forældre	12	7
Retarderet	8	-
Vold mod barn/ung	7	3
Kriminalitet	5	1
Fysisk lidelse/handicap	5	3
Andet	7	15
Ingen forældreårsag	3	27

Kilde: Hestbæk 1997:158.

Der er nogenlunde enighed om, at opdragelsesproblemer, misbrug, skilsmisse og anden psykisk lidelse/handicap er de vigtigste årsager til anbringelse. Der er dog stor forskel på vurderingen af, om forældrene har et misbrug eller ej.

Der er imidlertid meget stor forskel på vurderingen af mangelfuld omsorg, hvor sagsbehandlere i langt højere grad end forældre angiver mangelfuld omsorg som årsag til anbringelsen. En af årsagerne til at sagsbehandlere angiver mangelfuld omsorg kan være, at de associerer det med begrebet omsorgssvigt, som er et begreb, der dækker over de øvrige former for svigt. En anden kan være, at forældrene ikke i samme omfang oplever, de svigter. Det tyder svaret på det sidste spørgsmål også på, hvor betydeligt flere forældre angiver, at de ikke oplever sig selv som årsag til anbringelsen.

Hestbæk (1997:163) har også bedt respondenterne om at angive, om årsagen til anbringelse er knyttet til barnet. Det giver følgende billede:

Årsag	Sagsbehandlere (i%)	Forældre (i%)
Andre sociale vanskeligheder (aggressiv, passiv, kontakt-vanskeligheder, ukoncentreret)	47	17
Problemer i skolen	36	37
Ønskede ikke at bo hjemme	24	12
Udviklingsproblemer	21	12
(anden) psykisk lidelse/Handicap	8	16
Kriminalitet	8	8
Fysisk lidelse/handicap	7	5
Andet	6	12
Ingen årsag knyttet til barnet	19	28

Kilde: Hestbæk 1997:163 – de højeste svar procenter i tabel.

Der er her markante forskelle på forældre og sagsbehandleres opfattelse af forskellene. Mønstret er mindre ensartet end ved forældreproblemer. Forældrene ser i mindre grad end sagsbehandlerne adfærdsproblemer som årsag til anbringelsen. Der er enighed om problemer i skolen og om kriminalitet. Men stor forskel på om barnet ønsker at bo hjemme, og om det har udviklingsproblemer.

I opgørelserne fremgår, at en gruppe af børnene tidligere ville have hørt til under særfor sorgen som psykisk udviklingshæmmede. Hestbæk (1997:162) gør opmærksom på, at gruppen er på ca. 20%. Det er altså en gruppe, der i lighed med de fysisk handicappede grundlæggende adskiller sig fra de øvrige børn.

Der er grund til at fremhæve denne opdeling, da den øvrige del af Hestbæks undersøgelse fremstiller gruppen af anbragte børn som en samlet gruppe. De tal, der præsenteres rummer således også de handicappede børn og ser bort fra, at de er en særlig gruppering, der kan have stor betydning for, hvordan sammenlægningerne tolkes.

Den anden publikation fra denne første egentlige evaluering af lovgivningen er en undersøgelse af 23 anbragte børn, hvor de, deres forældre, sagsbehandlere og repræsentanter fra anbringelsesstederne blev interviewet – i alt 85 interviews (Christensen, 1998)¹⁵.

Christensen vil gerne undersøge, om anbringelse gavner børnene. En vigtig pointe i hendes opfattelse er, at anbringelse ikke kan affærdiges, blot fordi det går barnet dårligt i voksenalderen. Christensen skriver, at barndommen i sig selv har betydning, og at den ud fra en udviklingspsykologisk synsvinkel må anskues:

„..med hovedvægten lagt på betydningen af barnets relationer til andre

mennesker, især de mennesker der står barnet nærmest (forældre/forældresubstitutter) og omverdenen mere bredt forstået.” (Christensen, 1998:49)

Barndommen opfattes som en selvstændig periode, hvor børn bør beskyttes mod overgreb og dårlige vilkår, hvilket bl.a. kan ske i form af en anbringelse. Christensens intention er at lægge vægt på barnets relationer til andre mennesker og til barnets egen oplevelse af disse relationer.

Christensen(1998) præsenterer sit kvalitative materiale med henblik på at lave en model for, hvordan man laver den gode anbringelse.

Publikationen er en utraditionel fremstilling af materialet. De kvalitative interviews fremstilles ikke i sig selv, og der gives ikke indblik i de forskelle og ligheder, som normalt udledes af den type information. Informanternes udsagn grupperes og organiseres i stedet med henblik på at opstille modellen.

Christensens model er bygget op i tre dele med fokus på anbringelsens resultat. Først det ud fra fire *områder*, som der er spurgt ind til i interviewene. Det er (Christensen, 1998:50):

- Fysisk og psykisk udvikling
- Forældre-barn relation
- Intellektuel formåen og skolegang
- Sociale relationer og tilpasning

De fire områder er spørgeguiden specificeret i otte temaer¹⁶, og inden for hvert tema er der et positivt og et negativt udfald af svar (Christensen 1998:56). Ideen er, at jo flere positive udfald, desto bedre har anbringelsen været (ibid s.61).

Christensen grupperer herefter materialet i tre niveauer:

”Til brug for den videre analyse er de positive udfald kategoriseret i tre grupper, der karakteriserer tre niveauer med hensyn til anbringelsens resultat.”(Christensen, 1998:62)

De tre niveauer er:

- Omsorgsniveauet (tema 1,2 og 6)
- Udviklingsniveauet (tema 3,7 og 8)
- Relations-funktionsniveauet (tema 4 og 5)

Christensen konstaterer derefter, at der er flest positive svar på omsorgsniveauet (18 børn), 12 er positive på udviklingsniveauet og 13 på relations-

funktionsniveauet. Herefter opdeler Christensen børnene i *tre grupper* efter, hvor positivt de vurderer resultatet af anbringelsen på undersøgelsestidspunktet (Christensen, 1998:63-64):

1. Børn, hvor resultatet ikke vurderes som positivt er at "Børnene har ingen positive udfald på de 8 temaer eller højst tre positive udfald, hvoraf de to er på relations-funktionsniveauet."(s.63)
2. Børn, hvor resultatet vurderes positivt på omsorgsniveauet. "Alle tre temaer på omsorgsniveauet har positivt udfald" Evt. med et eller to positive udfald på relations-funktionsniveauet samt eventuelt ét positivt udfald på udviklingsniveauet. (s.64)
3. Børn, hvor resultatet vurderes positivt både på omsorgsniveauet og på udviklingsniveauet.
"Alle tre temaer på omsorgsniveauet og alle tre temaer på udviklingsniveauet har et positivt udfald. Desuden kan der være et eller to positive udfald på relations-funktionsniveauet."(s.64)

Christensen arbejder således med flere former for opdeling. De fire områder forstås som teoretisk begrundede. De konkretiseres så i otte temaer, der strukturerer spørgsmålene til respondenterne. Dernæst sammenfattes respondenternes svar i forhold til de tre grupper, som er forbundet med niveauopdelingen.

Christensen redegør ikke for, hvorfor et barn godt kan have to positive svar på relations/udviklingsniveauet plus en positiv fra et andet niveau og høre til den gruppe, hvor resultatet karakteriseres som negativt. Det er svært at finde argumenter for opdelingen i de tre grupper bortset fra, at Christensen finder dem fornuftige.

Christensen bruger kun gruppe 1 og 3 i sin sammenfatning af interviewene med børnene:

"I analysen af interviewene med børnene er et positivt resultat karakteriseret ved, at barnet giver udtryk for, at anbringelsen fungerer både på udviklingsniveauet og på omsorgsniveauet (9 børn) eller på omsorgsniveauet alene (7 børn). Et negativt resultat er karakteriseret ved, at barnet ikke giver udtryk for, at nogen af disse niveauer fungerer (7 børn)." (Christensen 1998:75)¹⁷

I interviewene med de voksne (Forældre, sagsbehandlere samt familieplejere og ansatte på institutioner) fokuseres på formål med anbringelsen og de fire områder¹⁸.

I sammenfatningen om hvorvidt anbringelsen var god eller dårlig,

sammenfatter Christensen resultater fra alle fire grupper. For børnene er det de to grupper (positiv/negativ) i modsætning til de oprindelige tre¹⁹. For forældrene sammenfattes svarene til, om de oplever, der er sket en positiv eller negativ udvikling. Sagsbehandlerne sammenfattes i forhold til, om de ved, at barnet har udviklet sig positivt eller negativt. For anbringelsesstederne er det, når de adspurgte mener, at der er sket en positiv eller negativ udvikling²⁰.

Udfaldene positiv/negativ opstilles i en tabel for alle fire typer af respondenter:

Gruppe	Antal børn	Børnenes vurdering	Sagsbehandlernes vurdering	Forældrenes vurdering	Anbr.stedernes vurdering
A	8	Positiv	Positiv	Positiv	Positiv
	1	Positiv	Positiv	Træffes ikke	Positiv
	3	Positiv	Ved ikke	Positiv	Positiv
B	1	Positiv	Ved ikke	Positiv	For tidligt
	2	Positiv	Negativ/ved ikke	Vil ikke tale	Positiv
	1	Positiv	Ved ikke	Negativ	For tidligt
C	1	Negativ	Positiv	Positiv	Positiv
	1	Negativ	Ved ikke	Positiv	Positiv
	2	Negativ	Ved ikke	Vil ikke tale	Positiv
D	3	Negativ	Negativ	Negativ	Negativ

Kilde: Christensen 1998:77

Gruppe A udgør det positive resultat, fordi "enigheden er så stor, at anbringelsens resultat må betegnes som positivt." (Christensen, 1998:77). For gruppe B er resultatet positivt på kort sigt, da børnene er positive, men de øvrige grupper blandede. Gruppe C er udtryk for et uklart resultat, og det kan blive både positivt og negativt, da børnene er negative, men flere af de andre respondenter er positive. Gruppe D er det negative resultat, da alle her giver et negativt svar.

Christensen indfører med sin model en række kategorier og opdelinger af børnene i forhold til, hvad der har betydning for det positive og negative resultat af en anbringelse. Det er imidlertid en udviklet model med områder, temaer, niveauer og grupper. Dertil kommer, at den sammenvejning af temaer og svar, som resulterer i sammenfatningen i positive og negative svar for de respektive grupper er uigennemskuelig, da der ikke redegøres for, hvordan de kvalitative svar summeres til ovennævnte resultater. Christensens kvalitative materiale har antageligt rummet betyde-

ligt flere udsagn end de simple kategorier, som indgår i ovenstående tabel, og hvordan hun når frem til modellens sammenfattende tre grupper gives der ikke indsigt i.

Christensens (1998) forsøg på at opbygge en model følges ikke op i de efterfølgende undersøgelser fra SFI. Den fremstår som en enlig svale.

Forløbsundersøgelse af anbragte børn

Som beskrevet ovenfor igangsatte SFI i 1996 en forløbsundersøgelse af et repræsentativt udsnit af danske børn født i 1995. I 2003 blev forløbsundersøgelserne udvidet med en undersøgelse af børn født i 1995, som efterfølgende har været anbragt (Egelund m.fl. 2004). Det er en struktureret interviewundersøgelse af barnets forældre (primært mødre) og postspørgeskemaundersøgelser af børnenes kommunale sagsbehandlere og af anbringelsessteder, såfremt børnene fortsat var anbragt (Egelund et al 2004:70-73)²¹.

Undersøgelsen omhandler 7-8 årige børn, som alle har været anbragte, hvoraf nogle atter opholder sig i hjemmet. Det er de børn, som anbringes tidligst, og som er dårligst stillede også blandt anbragte børn.

Undersøgelsen (Egelund et al, 2004) rummer en række detaljerede karakteristika af de anbragte børn og deres forældre. Da det er den hidtil mest grundige kvantitative undersøgelse af de pågældende børn, er sammenfatningen gengivet i bilag 3.

Publikationen ser på forældre og børn, som er udpegede af de offentlige myndigheder, og hvor der har været eller er foranstaltninger i gang. Det er derfor ikke overraskende, at forældrene i højere grad end sammenligningsgrupperne er præget af sociale problemer. Forfatterne skriver selv, at for alle de anvendte er børnene af anbragte børn underprivilegerede i forhold til deres jævnaldrende. Det er både dem selv og deres forældre, der afviger fra det gennemsnitlige eller fra normalområdet.

Undersøgelsen af de anbragte børn rummer et særligt kapitel (Egelund m.fl. 2004:338), hvor der ses på problemophobning hos de anbragtes familier. Hensigten er:

*"at identificere forskelle i belastningsgrader i anbragte børns familier.
(Egelund m.fl. 2004:338)*

Der er altså tale om en modelbygning, hvor de anbragte børn inddeles i grupper afhængig af hvor belastede, de er. I forbindelse med konstruktionen af grupperne bruger Egelund et al (2004:339) termen risikofaktorer, hvor de vælger faktorer, som de opfatter som særligt kendetegnende, altså

som kendte og potentielt relativt alvorlige risikofaktorer. De udvælges ikke med udgangspunkt i undersøgelsen, men på baggrund af overvejelser fra andre undersøgelser, som der er redegjort for i kap. 3²².

Modellen konstrueres ved at finde risikofaktorer knyttet til forældre og børn. For forældrene defineres udsathed ved følgende indikatorer:

- De har ikke skole/erhvervsuddannelse ud over 10-klasse
- De er på førtidspension, arbejdsløshedsunderstøttelse eller kontanthjælp
- De har en diagnosticeret psykisk lidelse
- De har et stort forbrug af alkohol, narkotika o.l.
- Mindst en af forældrene har været anbragt som barn.

De forældre, hvor der er registreret mere end 3 indikatorer, udgør de mest belastede af de anbragte børns forældre. De udgør 19% af forældrene. (Egelund et al., 2004:344).

For børnenes vedkommende defineres følgende risikofaktorer:

- Barnet med en diagnosticeret langvarig sygdom eller et handicap
- Barnet som i skolen er bagud for det aldersvarende klassetrin (dvs. 1.klasse)
- Barnet har psykiske og sociale problemer, der placerer det uden for normalområdet på den samlede SDQ-skala (jf. Bilag 1)
- Barnet har inden for det seneste år ikke dyrket nogen fritidsinteresse.

De mest belastede er børn, hvor der kan registreres mere end 2 af risikofaktorerne. De udgør 20%. (Egelund et al (2004:346).

Næste trin i modellen er at sammenholde forældre og børns udsathed. Dobbelt udsathed defineres som:

"Dobbelt udsathed definerer vi som at både barn og forældre er problembelastet i middel grad (henholdsvis et-to problemer og to-tre problemer) eller svær grad (henholdsvis tre-fire problemer og fire-fem problemer). (Egelund et al 2004:347).

Med denne definition på dobbelt udsathed bliver antallet af børn præget af dobbelt udsathed 55% eller 180 børn.

Hvis der vælges en definition, hvor der kun ses på børn og forældre som samtidig er i den mest belastede gruppe, er det kun 2% , som er dobbelt udsatte (Egelund et al 2004:348). Næsten halvdelen af børn med svære problemer har forældre, som kun i ringe grad har problemer.

Antallet af dobbelt udsatte bliver således stærkt forhøjet, når mellem-

gruppen inddrages. Ved at kombinere Svær forældre – svær barn, svær forældre – middel barn og middel forældre - svær barn, fremkommer tallet 23% eller knap en fjerdedel, som Egelund m.fl. definerer som den værst stillede gruppe (Egelund m.fl. 2004:348). Hvis grupperne blev kombineret på anden vis, ville der fremkomme andre procenter.

Undersøgelsen lægger sig i forlængelse af tidligere undersøgelser fra SFI, som forsøger at indkredse, hvad der er vigtigt for politikere og sociale medarbejdere at være opmærksom på jf. ovenfor (se f.eks. Christoffersen, 1996 & 1999, Ploug, 2003). I Egelund m.fl.'s redegørelse bliver det ikke klart, at næsten halvdelen af de belastede børn ikke har belastede forældre. Eller at en fjerdedel af de belastede forældre ikke har belastede børn, og kun en tiendedel rent faktisk har meget belastede børn, og at langt de fleste børn af belastede forældre er belastet i middel svær grad. (Egelund m.fl. 2004:348).

Det, der står tilbage, når rapporten er læst er, at det er få i de udpegede grupper, hvor der er tale om problemophobning. Den udvalgte population af børn, som er anbragte, er på forhånd udpeget som bærere af forskellige problemer, da det er årsagen til, at de er anbragt. Det er næppe overraskende, at der er flere anbragte børn, som har flere problemer sammenlignet med de øvrige børn. Det overraskende er vel egentligt, at det kun er godt en fjerdedel, som forfatterne kan udpege som børn, der lever i familier, hvor flere alvorlige problemer er ophobet. Hovedparten af de anbragte børn lever ikke i sådanne familier.

Egelund m.fl. har i deres teoretiske kapitel (Egelund m.fl. 2004:kap.3) beskæftiget sig med faktorer, som kan virke beskyttende over for det belastede barn. Undersøgelsen er således inspireret af en række omfattende udenlandske undersøgelser. Det er imidlertid svært at se, hvad der ligger til grund for at vælge nogle beskyttende faktorer ud frem for andre. De beskyttende faktorer som er med i undersøgelsen er:

- At en stor del af de anbragte børns forældre (48%) oplever det nemt at opdrage deres børn, hvorved de viser dem en grundlæggende tillid. (Egelund m.fl. 2004:159-161)
- De anbragte børn føler sig tæt tilknyttede til deres søskende. Det kan opfattes som en beskyttende faktor.
- De vigtigste voksne udover forældrene er bedsteforældre og moderens søskende. (Egelund m.fl. 2004:257)²³
- Hovedparten af alle anbragte børn deltager i fritidsaktiviteter (76%) (Egelund m.fl. 2004:246), hvilket er lidt mindre end hele børnegruppen (86%). Det påpeges, at hjemtagne børn har færre fritidsaktiviteter end de øvrige børn.

- Børns leg med andre viser, at 46% af de anbragte børn leger med andre i mere end 2 timer dagligt. Der er 8%, som aldrig leger med andre børn, hvilket især er børn med handicap og langvarig sygdom. (Egelund m.fl. 2004:259)

Ved at undersøge beskyttende faktorer tager Egelund m.fl. (2004) efter mere end 10 år tråden op fra Jørgensen m.fl. (1993). Det virker imidlertid lidt tilfældigt, hvilke faktorer der tages frem. Et vigtigt område at have undersøgt kunne fx være at få viden om nytten af den sociale indsats ved at spørge ind til betydningen af lærere, pædagoger og socialrådgiveres m.v. indsats.

Egelund m.fl. (2004:79) har foretaget en afgrænsning af anbringelses-typerne, der analyseres. Det er familiepleje (71%), døgninstitution (20%) og socialpædagogisk opholdssted (8%). Det er altså primært familieplejen, som undersøges, hvilket næppe er overraskende, når børnenes alder tages i betragtning. I de fleste tabeller slås de respektive placeringer sammen til en samlet størrelse – som anbringelser. Det bliver ikke undersøgt, om de respektive typer giver anledning til forskellige forløb eller henvender sig til bestemte børn.

Hvorvidt det giver misvisende sammenfatninger, når den samlede kategori dækker over forskellige typer, bør altid afvejes. Det sker ikke, og det fremgår ikke, om der fx er lavet statistiske kørsler, som undersøger, om der er variation.

Det samme fænomen gør sig gældende, når der ses på børnenes problematikker. Egelund m.fl. (2004:193) opgør, at mellem 20% og 28% af børnene har fået stillet en eller flere diagnoser på en langvarig sygdom eller et handicap. Der er fx 11% af børnene, som er psykisk udviklingshæmmede (Ibid:194).

Det er således muligt at differentiere gruppen af anbragte børn i en gruppe af syge/handicappede og de andre børn, men det sker kun i lille omfang. I publikationen rummer de fleste tabeller begge grupper, og det diskuteres ikke, hvilken betydning det har for de samlede tal og i de samlede konklusioner, at godt en fjerdedel af børnene er syge eller handicappede. Dermed kommer kategorien anbragte børn til at dække over børn med grundlæggende forskellige behov, sandsynligvis med vigtige forskellige i forældrebaggrund og ikke mindst forskellige behandlingsmønstre. Det hindrer en kvalificeret diskussion af, hvad der virker for hvem²⁴.

Et tredje eksempel på publikationens summeringer er, at den ikke sondrer mellem de børn, som fortsat er anbragte (79%), og de som atter opholder sig i hjemmet. De betragtes i det store hele som den samme gruppe. En

nærliggende antagelse er, at de hjemgivne børn har det lidt bedre, hvilket kunne påvirke konklusionerne i sammenfatningerne. Retfærdigvis skal det påpeges, at det undersøges på fritidsområdet, hvor det fremgår, at de hjemtagne deltager i færre fritidsaktiviteter. Men spørgsmålet er, om der er lignende forskelle på andre områder.

Forskningsoversigt om anbragte børn

I 2003 publiceres en forskningsoversigt om anbringelse af børn og unge uden for hjemmet (Egelund & Hestbæk, 2003).

Det er en omfattende oversigt, der primært har taget udgangspunkt i danske, nordiske og engelske undersøgelser og kun medtaget enkelte klassiske studier fra USA. Oversigten baserer sig på en søgning af litteratur fra en lang række kilder ud fra en række relevante kodeord²⁵. Der er gennemgået 650 titler, som efterfølgende er sorteret og derefter for de vigtigste skrevet med ind i teksten. Generelt gælder, at forskningen i Danmark på området er relativt lille, og de fleste konklusioner trækker på udenlandske forskningsoversigter og studier.

Forskningsoversigten kommer frem til, at de anbragte børn er kendetegnet af flere sociale problemer end andre børn, og at deres forældre er betydeligt mere socialt belastede end gennemsnittet (Egelund&Hestbæk 2003:321). Det fremgår, at:

”Meget taler for, at presset fra dårlige sociale forhold er én risikofaktor blandt andre, der tilsammen skaber risiko for barnet.” (Egelund & Hestbæk 2003:321)

Oversigten peger på en række elementer, som ikke fungerer hensigtsmæssigt ved en anbringelse. Det fremhæves især, at mange af de anbragte børns skolegang ikke fungerer hensigtsmæssigt. Men der peges også på, at efterværnet ofte er fraværende, og at socialarbejderne spiller en mangelfuld rolle i anbringelsesprocessen.

En central konklusion er:

”Man kan ikke ud fra eksisterende forskning med sikkerhed sige, om det er anbringelsen som sådan, der stiller børnene dårligt i voksen alder eller om det er de baggrundsfaktorer, der gav anledning til anbringelsen. Et afbalanceret forskningsmæssigt skøn taler mest for en kombination af de to ting. Men man kan ud fra resultaterne konstatere, at anbringelse ikke ser ud til i tilstrækkelig grad at kunne kompensere den anbragte børnegruppe for de opvækstvilkår, der gav anledning til anbringelsen (jf. Vinnerljung, 1996) (Egelund&Hestbæk 2003:323)

Denne afbalancerede konklusion er ikke med i den indledende sammenfatning, hvor man kun har medtaget konklusionen om, at en langvarig anbringelse ikke bringer børn på niveau med deres jævnaldrende. Den indledende sammenfatning som formodentlig er den, de fleste læser, gør det nærliggende at konkludere, at anbringelser ikke har nogen positiv effekt og derfor bør erstattes af andre typer af social indsats.

Men ved ikke at fastholde ovenstående nuancering bliver samlekategorien "anbragte børn" mere problematisk. Forskningsoversigten bruger termen "anbringelse", som betegnelse for forskellige typer af anbringelser som familiepleje, døgninstitutioner for børn med sociale problemer og børn med fysisk/psykiske handicaps, i eget værelse, på kostskole, i en lukket institution, mv. Der sondres stort set ikke mellem disse kategorier i oversigten. Dermed er kategorien anbringelser bredere end i den tidligere undersøgelse (Hestbæk, 1997) og den senere (Egelund m.fl. 2004).

Det betyder, at en konklusion om, at anbringelser ikke stiller børn bedre, kan dække over et vidt spekter af foranstaltninger, som kan have forskellige resultater. Er det fx den langvarige familieplejeanbringelse eller den langvarige anbringelse på en institution for handicappede børn, som giver det dårlige resultat.

Forskningsoversigten kunne have diskuteret dette problem lidt mere indgående. Omvendt må det siges, at afgrænsningen er sket ud fra et myndighedsperspektiv, og det virker naturligt at arbejde med en kategori, som den fremgår i lovgivningen. At den så dækker over en mere differentieret indsats, som kunne give anledning til også at differentiere undersøgelsen, ville indebære, at der var en vis distance i formulering af problemstillingen. En distance der sjældent er til stede i denne type bestilte undersøgelser.

Oversigten er udtryk for, at der findes en vis mængde af forskning om anbringelser uden for eget hjem, som myndigheder i andre lande har igangsat, og som forskerne finder kan sammenlignes med forhold i Danmark. Der bør, som forfatterne påpeger, forskes betydeligt mere i området i Danmark. Der er både behov for nuanceringer, men også for sammenligninger mellem typer af anbringelser og andre foranstaltninger. Det kunne blive en interessant kvalificering af den kritiske konklusion om effekten af anbringelser.

Sammenfatning om evalueringer af indsatsen "anbragte børn"

I evalueringer af indsatsen er myndighedsperspektivet dominerende. Undersøgelserne er afgrænset til at handle om anbragte børn, og dermed

en gruppe af børn som myndighederne har udpeget og udskilt fra andre børn. Da love varierer, er der tale om en historisk betinget definition og en definition, hvor børnene er placeret i en bestemt situation ud fra de sociale medarbejders definitioner af barnet. Det er således ikke et barne- eller familiesyn, der er udgangspunkt for undersøgelser.

Myndighedsperspektivet er især påfaldende i den kvalitative undersøgelse (Christensen, 1998), hvor der ikke er beskrivelser af, hvordan børnene oplever deres problemer i forhold til myndigheder, i forhold til deres forældre eller i forhold til kammerater, skole m.v. I stedet er der fokus på at opbygge en model bestående af områder, temaer, niveauer og grupper, som sammenfattes i et svar om en positiv eller negativ vurdering af anbringelsen for alle implicerede parter. Det er en utraditionel anvendelse af et kvalitativt forskningsmateriale.

Det er imidlertid en model, som bliver enestående. Den indgår ikke i nogle af de følgende publikationer fra SFI, og den forholder sig ikke til andre publikationers opfattelse af de anbragte børn, fx som de kommer til udtryk i Hestbæk (Hestbæk, 1997).

Myndighedsperspektivet gør sig også gældende i de øvrige undersøgelser, ved at lovgivningens kategori i form af "anbragte børn" forbliver en samlende kategori. Derved kommer gruppen til at dække over bl.a. følgende differentieringer:

Summeringerne sonderer ikke mellem anbringelsestyper som familiepleje, døgninstitution og socialpædagogisk ophold. Det bliver derved ikke muligt at sige noget om, hvorvidt den ene type er mere hensigtsmæssig end de øvrige.

Børn, der er anbragt fremstår som en samlet gruppe, selv om de har forskellige problemer. Undersøgelserne kommer fx at ensliggøre børn, som er psykisk udviklingshæmmede med børn, som er anbragt p.g.a. forældres alkoholmisbrug. Det fremgår enkelte steder i Egelund m.fl. (2004), at der er forskel på handicappede/syge børn og de øvrige. Men spørgsmålet er, om de to grupper ikke systematisk burde have været adskilt fra hinanden.

Børn, der er anbragt betragtes under et, selv om de er i alderen 0-18 år. Der er antageligt forskel på problemer afhængig af, hvor gammel man er.

Børn, der aktuelt er anbragt adskilles ikke fra hjemtagne i Egelund m.fl. (2004). I et tilfælde redegøres for forskelle i fritidsaktiviteter, men måske er der også andre væsentlige forskelle.

Undersøgelserne er i større eller mindre grad inspireret af forskningen om risikofaktorer. Et interessant eksempel er Egelund m.fl. (2004), der opgør belastningsfaktorer blandt de anbragte børn. De vil gerne finde

frem til den mest udsatte gruppe og kommer frem til, at godt en fjerdedel af de anbragte børn må betragtes som de mest udsatte - dobbeltudsatte. Det er tydeligt, at gruppens størrelse afhænger af definitionerne. Hvis der alene ses på det, som forfatterne selv kalder de mest belastede børn, omfatter det 2% af de anbragte børn. Der gøres ikke meget væsen af, at de fleste børn med belastede forældre ikke er belastede på alle områder, og at de ikke belastede forældre har børn, der bliver belastede.

Egelund m.fl. (2004) introducerer og anvender en ny målemetode – SDQ - til at screene børns psykiske og sociale situation. Inden for hver af kategorierne emotionelle problemer, adfærdsproblemer, hyperaktivitet, kammeratskabsrelationer og prosocial adfærd gives børnene pointtal, som kan opsummeres til at placere deres adfærd som inden for normalområdet, uden for normalområdet eller midt imellem. Det er en metode, hvor myndighedsperspektivet bliver tydeligt, da et sådant redskab vil være nyttigt for de sociale medarbejdere, som skal vurdere barnet og begrunde, om der skal gribes ind.

Egelund m.fl. 2004 lægger afstand til at anvende SDQ-metoden i klinisk forstand, men mener godt, den kan bruges i deres undersøgelse. I en senere publikation (Christensen, 2006) genfindes denne kritiske kommentar ikke. Det forekommer derfor nærliggende at undersøge, om denne metode er velafprøvet og velbegrundet – om der er evidens for dens anvendelse, og vel især hvilken betydning det har for Egelund m.fl.'s (2004) undersøgelse, at det er forældre, der svarer for barnet. (Se i øvrigt Ejrnæs (2006) for en kritisk vurdering af metoden).

KONKLUSION OM DEN STATS DIRIGEREDE FORSKNING OM BØRN OG UNGE MED BEHOV FOR SÆRLIG STØTTE

Udgangspunktet for dette papir var, at forskningen havde stor betydning for, hvordan medarbejdere i kommunerne arbejdede med børn og unge, som havde behov for særlig støtte. Da lovgivningen kun i meget brede vendinger beskrev, hvilke børn det drejede sig om, var antagelsen, at forskningen bidrog til at konkretisere og beskrive de pågældende børn.

Intentionen har været at gennemgå den dominerende statsdirigerede forskning på området for at undersøge, hvad der er forsket i og hvordan der forskes, og dermed give grundlag for at diskutere forskningens relevans.

Hvad forsker den statsdirigerede forskning i?

Forskningen kan inddeles i tre perioder. I den første periodes forskning var der bidrag om problemfamilier, deres børn og den sociale indsats. Der

er ikke entydige anvisninger til de sociale medarbejdere, men en af publikationerne (Christensen, 1992) rummer en række umiddelbart anvendelige og velbegrundede råd om, hvad der bør indgå i en undersøgelse af børn for at udrede deres behov for særlig støtte.

Perioden afsluttes med en forskningsoversigt, som peger på, at der fremover burde forskes i både risikofaktorer, beskyttende faktorer og børns sårbarhed. Hensigten med risikofaktorforskningen var at indkredse årsager til, at børn af belastede familier klarer sig eller selv bliver belastede, og at indkredse årsager til at børn af familier, som ikke er belastede, får børn som bliver belastede.

Den anden periodes forskning domineres af forskning i risikofaktorer og begrebet social arv. Denne forskning hviler på en forståelsesmodel, hvor forældres belastninger eller forhold angiver barnets fremtid. Ideen er, at når forældrenes belastninger er identificeret, kan de sociale medarbejdere intervenere med henblik på at støtte forældrene eller kompensere barnet for forældres belastninger.

Forskning i risikofaktorer kan bidrage med oplysninger om, hvilke forhold hos barnet i dag, som vil have betydning for barnet i fremtiden, forudsat at barnet og forældrene i fremtidens samfund udvikler sig på samme måde, som de gjorde i fortiden. Hensigten er ideelt set at give de kommunale myndigheder mulighed for at identificere hvilke børn, som der skal gribes ind overfor. Den statsdirigerede forskning bidrager med konklusioner om, hvilke børn som sammenlignet med andre børn har en større risiko for at få en dårlig fremtid, når man ser på deres forældres situation.

Denne forskning fjerner opmærksomheden fra faktorer som barnets sårbarhed fx betydningen af børns biologiske udgangspunkt og indbyrdes relationer. Og fra beskyttende faktorer som den gode daginstitution, den gode skolegang og en god barnefokuseret social indsats.

Et nyt element i den anden periodes forskning bliver egentlige evalueringer, hvor der især fokuseres på sagsbehandling i relation til anbringelser. Her er fokus på, hvad forældre, børn og kommunale medarbejdere mener om behandlingen af deres sag. Det skaber grundlag for at vurdere, om lovgivningen bliver overholdt, og om den bør revideres. Det skaber ikke viden om, hvordan børnene oplever anbringelser, eller hvad der kommer ud af dem.

Den tredje periodes forskning påbegyndes i 2003. Den bibeholder risikofaktorforskningen, men udelader begrebet social arv. Social arv var i knap et tiår det samlede begreb for den statsdirigerede forskning, men

ender i en meget bred og upræcis definition i 2003, hvorefter det stort set udelades i de efterfølgende analyser.

Forskningen åbner sig i stedet i to retninger. Den ene er en fortsættelse af risikofaktoranalyserne, men nu med en begyndende supplerings af forskning i beskyttende faktorer. Der formuleres også i nogle af publikationerne (de publikationer, hvor Egelund medvirker) en ny forståelsesmodel (en økologisk model), hvor der inddrages flere faktorer end forældrene i forståelsen af barnet. Resultatmæssigt er forskningen på dette felt dog fortsat på et indledende stadium.

Den anden retning er fremstillingen af forskningsoversigter, hvor en mængde publikationer gennemgås, og hvorfra der drages samlede konklusioner. Hensigten er at skabe et overblik og give grundlag for at forandre lovgivningen på området. Det er et sympatisk forsøg, men lider af to problemer. Det ene er, at forskningen summerer en lang række forskelligheder op i ét begreb. De anbragte børn bliver en kategori af alle 0-18 årige, handicappede og socialt belastede anbragt på mange typer af hjem, institutioner, familier, osv. Det er således generaliseringer på tværs af så mange forskellige kategorier, at det kan diskuteres, om det er nyttigt eller brugbart. Den væsentligste begrundelse for oversigten er, at den matcher den kategori i lovgivningen, som handler om anbringelser.

Det andet problem er, at langt det meste af den forskning, som danner grundlag for oversigterne er udenlandsk. Det er nærliggende og ofte givtigt at inddrage erfaringer fra Norge og Sverige og måske fra England og USA, men det er vigtigt at understrege, at der også er forskelle. Disse forskelle forsvinder i oversigten, fordi der er relativt lidt dansk forskning på området. Det bliver dermed svært at finde ud af, hvor relevante oversigterne er for de danske forhold, og hvor der evt. burde foretages vigtige nuanceringer.

Hvordan forskes der?

Den statsdirigerede forskning bruger forskellige undersøgelsesmetoder. Når der ses tilbage på de seneste 15 års forskning, er det dog åbenbart, at det primært er kvantitative metoder. Der er kun meget få kvalitative undersøgelser.

Forskningen er præget af konstruktionen af en række registre, der på udvalgte fænomener gør det muligt at følge børn gennem flere perioder. Det er i første omgang et register over et repræsentativt udsnit af børn. Det suppleres af et register, som konstrueres ved at følge et repræsentativt udsnit af børn via en surveyundersøgelse af foreløbig forældres opfattelse

af børn i foreløbig en syvårig periode af børnenes liv. Endeligt er der senest konstrueret et register over børn, som inden for de første 7 år af deres liv har været anbragt.

Det er disse registre, som gøres til genstand for bearbejdnings med henblik på at finde risikofaktorer.

Der arbejdes imidlertid med to risikofaktorbegreber. Dels om hvordan det vil gå børnene i fremtiden, dels om hvilke børn, der er udsat for risici på et bestemt tidspunkt. Det sidste begreb er næppe et risikobegreb, men mere en måde at få identificeret de børn, som afviger fra det almindelige. Pointen her er imidlertid, at der er usikkerhed i, hvordan forskere på SFI opfatter risiko, og hvad der er den begrebslige ramme, efter begrebet social arv ikke længere bliver anvendt.

Risikofaktorforskningen fokuserer endvidere primært på, hvorvidt børn af belastede forældre får en belastet fremtid. Den viser, at flere børn med en belastet baggrund bliver belastet i deres opvækst, og når de bliver voksne. Den bortser imidlertid fra, at det er langt de fleste, som ikke får en belastet fremtid. Den viser, at de fleste børn som vokser op under belastede forhold ikke skiller sig negativt ud i målingerne. Det er imidlertid ikke denne succeshistorie, som formidles, men i stedet betydningen af forældrenes belastninger, der kommer frem igen og igen.

Ved at fokusere på risikofaktorer hos børns forældre, kommer forskerne til at se bort fra de belastede børn, hvis forældre ikke er belastede. Det var et resultat af den første periodes forskning, at nogle af de belastede børn havde forældre, som ikke var belastede, hvilket SFI's forskning i risikofaktorer ikke gør os kloge på.

Den kvalitative forskning i perioden er som nævnt begrænset. Det væsentligste bidrag fremkommer i forbindelse med en evaluering, hvor resultaterne indgår i en kompliceret model til at finde frem til den gode anbringelse. Det er en utraditionel måde at anvende et kvalitativt materiale, og det efterlader en stor nysgerrighed efter at vide, hvad de pågældende respondenter egentlig sagde.

Konsekvenserne af, at den kvalitative forskning fylder så lidt er, at kategorier risikerer at gro fast. Måske er det derfor, at forskerne bliver ved med at bruge en forståelsesmodel, hvor forældrenes forhold og karakteristika bliver den eneste forklaringsfaktor på barnets situation.

Forskningens relevans

Forskningens relevans kan anskues fra flere forskellige vinkler, og jeg skal begrænse mig til to instrumentelle. Den ene vinkel er forskningens rele-

vans for lovgivning og den anden for de kommunale medarbejdere, som arbejder med børn med behov for særlig støtte.

Forskningen er som nævnt rekvireret af ministerium og Folketing, og er derfor i sit udgangspunkt præget af et ønske om at vide om lovgivningen virker hensigtsmæssigt.

Interessen for risikofaktorer har været dominerende i den danske forskning på området. Der kan iagttages en parallelitet i lovgivningens stigende fokusering på risikobegrebet og forskningens fokus på samme. I lovgivningen bliver det i løbet af 1990'erne præciseret, at børnene skal vurderes i forhold til deres fremtidige situation (se Ebsen, 2006). Lovgivningen hviler på en opfattelse af, at der kan identificeres risici – altså forhold som vil få betydning for barnets fremtid. Loven er dog tilrettelagt således, at det ikke præcist angives, hvilke børn det handler om. Det bliver i stedet de kommunale myndigheders opgave, og loven lægger vægt på, at der laves en individuel vurdering af en række forhold i forhold til nutid og fremtid. Men den angiver ikke, hvordan denne vurdering skal foretages, eller hvordan kommunerne skal træffe beslutning i de specifikke tilfælde.

Men ved at fokusere på risici giver lovgivningen en begrundelse for, at den statsdirigerede forskning kommer til at handle om risikofaktorer. Hvorvidt det omvendte kan være tilfældet, at netop forskningen i risikofaktorer fører til, at lovgivningen i stigende omfang anvender begrebet, skal ikke kunne siges her. Men at der er tale om en tydelig samtidighed er relativt enkelt at konstatere. Og konsekvensen har været, at der i en lang periode ikke blev forsket i børns sårbarhed eller beskyttende faktorer.

Den anden instrumentelle vinkel handler om, hvorvidt forskningen har relevans for praktikere, og om den kvalificerer de kommunale medarbejders viden om, hvem de pågældende børn er.

På den ene side bekræfter forskningen i risikofaktorer, hvad de fleste kommunale medarbejdere sandsynligvis er bevidste om: At børn som lever sammen med forældre, der drikker, indtager stoffer, er alene, er arbejdsløse, osv. har det vanskeligere end andre børn. Og at det er vigtigt at være opmærksomme over for børn, som har forældre med disse karakteristika.

På den anden side underbetoner forskningen, at en stor gruppe af disse børn almindeligvis klarer sig trods deres situation. Det er vel nok det væsentligste at fremhæve.

Forskningen mangler stadig at undersøge, hvad der bringer børn med ikke belastede forældre i kontakt med det sociale system, og hvad de kommunale medarbejdere i forhold til denne gruppe bør være opmærksomme

på. Den mangler fortsat også at sige noget om de kommunale medarbejdere i deres arbejde har en beskyttende virkning på disse børn. Der vil det ikke mindst være relevant at undersøge betydningen af den udvidede overvågning af børn, som er blevet etableret i det seneste tiår.

Den statsdirigerede forsknings væsentligste budskab er, at der bør handles med stor forsigtighed, når de kommunale medarbejdere griber ind. Der er ingen sikkerhed for, at børn med behov for særlig støtte på forhånd kan udpeges. Der er ingen instrumenter, der har bevist deres brugbarhed. Det er fortsat det lokale og specifikke arbejde, der er centralt. Dermed vil der også fortsat være forskel på, hvilke børn som udpeges afhængig af, hvor børnene bor og af de kommunale medarbejdere, de kommer i kontakt med.

Det er svært at frigøre sig fra tanken om, at forskning i risikofaktorer foretages for at finde et diagnoseinstrument til at bestemme, hvornår et barn er i fare eller er truet. Men derved kommer forskningen til at gøre vold på sig selv. Det vil ikke være muligt at angive et enkelt individs skæbne. Tallene om risici kan alene være med til forudsige sandsynligheden for en "dårlig" skæbne mellem forskellige grupperinger af børn karakteriseret ved deres miljømæssige baggrund. Dermed kan de blive et bidrag til planlægning af indsatsen for de statslige og kommunale myndigheder, men ikke et bidrag til det specifikke sociale arbejde.

Forskningen om børn med behov for særlig støtte er ikke særlig klar. Den rummer mange udsagn og forskellige begreber. Der er forskel på risikobegrebet mellem de enkelte forfattere. Der er forskel på, hvilke faktorer som angiver risici: Er det alkoholmisbrug, narkotikamisbrug og psykiske lidelser, der har betydning for barnets fremtid, eller er det mødre, som oplever sig depressive og mødre, der har oplevet vold i samlivet med den tidligere samlever, der har betydning? Og hvordan står disse kategorier i forhold til hinanden? Der er ikke et klart budskab til de kommunale medarbejdere, som de kan bruge i deres arbejde.

Der er også to forklaringsmodeller på spil. Dels forældreforklaringen, dels den økologiske forklaring. Sidstnævnte giver grundlag for at se på beskyttende faktorer i barnets liv og udvider perspektivet i forhold til den første. Den er dermed sandsynligvis mere nyttig for de kommunale medarbejdere, som både arbejder med forældre og i det tværfaglige samarbejde om dagsinstitution, skole og barn.

Den publikation, som er mest nyttig for de kommunale medarbejdere er antageligt Christensens fra 1992, hvor der angives en række faktorer, som det er vigtigt at se efter hos et belastet barn. Denne udmøntning af

begrebet omsorgssvigt, som har en klangbund i en kombination af en kvantitativ og kvalitativ forskning er specifik i sin begrundelse. Om end også den ville være yderligere kvalificeret, hvis der var en kritisk masse af forskning på området. Det er i lyset af gennemgangen af den statsdirigerede forskning i de seneste 15 år i høj grad en mangelvare – sandsynligvis med store menneskelige og økonomiske omkostninger.

LITTERATUR

- Andersen, B. (1989). *Anbringelsesforløb – en registerundersøgelse*. København: Socialforskningsinstituttet 89:2.
- Christensen, E.(1992). *Omsorgssvigt*, København: Socialforskningsinstituttet 92:7.
- Christensen, E.(1998). *Anbringelser af børn*, København: Socialforskningsinstituttet 98:2.
- Christensen, E. (2006). *Opvækst med særlig risiko*, København: Socialforskningsinstituttet 06:04.
- Egelund, T. & Hestbæk, A-D. (2003). *Anbringelse af børn og unge uden for hjemmet, En forskningsoversigt*, København: Socialforskningsinstituttet 03:04.
- Egelund, T., Hestbæk, A-D. Andersen, D.(2004). *Små børn anbragt udenfor hjemmet*, København: Socialforskningsinstituttet 04:17.
- Ejrnæs, M. (2004). Social arv som samfundsvidenskabeligt begreb. I: Ejrnæs, M., Gabrielsen, G., Nørrung, P.(red). *Social opdrift social arv*. København: Akademisk forlag.
- Ejrnæs, M., Gabrielsen, G., Nørrung, P.(2004). *Social opdrift social arv*, København Akademisk forlag.
- Ejrnæs, M.(2007). Risikable risikoanalyser: Eksempler fra socialforskningsinstituttets publikationer om børns risiko for at pådrage sig sociale problemer. Aalborg Universitet: Institut for Sociologi, Socialt arbejde og Organisation. *Aalborg: FoSo Arbejdsrapport/working Paper Series; 3*.
- Gabrielsen, G. (2004). *Hvad er odds ratio?* I: Ejrnæs, M., Gabrielsen, G., Nørrung, P. (2004). *Social opdrift social arv*, København Akademisk forlag.
- Hansen, E.J. (1986). *Danskernes levekår*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hansen, E.J. (1978). *Fordeling af levekårene bd.1*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Hansen, E.J. (2003). *Uddannelsessystemer i sociologisk perspektiv*. København: Hans Reitzel Forlag.
- Hestbæk, A-D. (1997). *Når børn og unge anbringes*. København: Socialforskningsinstituttet, 97: 6.
- Jørgensen, P.S., Gamst, B. & Boolsen, M. (1989). *Kommunernes børnesager*. 89:1, København: Socialforskningsinstituttet.
- Jørgensen, P.S., Ertmann, B., Egelund, N., Herman, D.(1993): *Risikobørn – hvem er de – hvad gør vi?*, København: Socialministeriet.
- Merrick, J. (1984). *Omsorgssvigt – En bog om børnemishandling*, København: Hans Reitzel.

- Nygård Christoffersen, M. (1988). *Familieplejen – en undersøgelse af danske plejefamilier*, København: Socialforskningsinstituttet.
- Nygård Christoffersen, M. (1990). *Om børns levekår*, København: Socialforskningsinstituttet 1990:4.
- Nygård Christoffersen, M. (1996). *Opvækst med arbejdsløshed*. København: Socialforskningsinstituttet 96:14.
- Nygård Christoffersen, M. (1999). *Risikofaktorer i barndommen*, København: Socialforskningsinstituttet 99:18.
- Nørrung, P. (2004). *Social arv – et begreb, tre betydninger I*: Ejrnæs, M., Gabrielsen, G., Nørrung, P.(red). Social opdrift social arv, København Akademisk forlag.
- Ploug, N. (2003). *Vidensopsamling om social arv*. Socialforskningsinstituttet og Socialministeriet København.
- Socialministeriet (1990). *Betænkning om de retlige rammer for indsatsen overfor børn og unge, Betænkning 1212 (Graversenudvalgets betænkning)*. København.

BILAG

Bilag 1 : SDQ-detajleret beskrivelse i Egelund et al.

Det følgende er citeret fra SDQ-detajleret beskrivelse i Egelund et al. S. 201-202:

"SDQ kan anvendes både til selvrapportering (børn mellem 11 og 16 år), til forældres bedømmelser af børnene (3-16 år), samt til læreres vurderinger af børnene (4-16 år). I vor undersøgelse er skalaen brugt i forældreinterview og spørgeskemaer til anbringelsesstederne.

Skalaen er enkel at benytte. Den består af 25 udsagn om børn, som kan besvares med enten "passer ikke", "passer delvist" eller "passer godt". Hver kategori af problemtyper og prosocial adfærd er dækket af fem udsagn:

Emotionelle problemer:

- Klager ofte over hovedpine, ondt i maven eller kvalme
- Bekymrer sig om mange ting, virker ofte bekymret
- Er ofte ked af det, trist eller har let til gråd
- Er utryk og klæbende i nye situationer, bliver nemt usikker på sig selv
- Er bange for mange ting, er nem at skræmme.

Adfærdsvanskeligheder:

- Har ofte raserianfald eller bliver let hidsig
- Gør for det meste, hvad der bliver sagt
- Kommer ofte i slagsmål og mobber andre børn
- Lyver eller snyder ofte
- Stjæler fra hjemmet, i skolen eller andre steder.

Hyperaktivitet:

- Er rastløs, "overaktiv", har svært ved at holde sig i ro i længere tid
- Sidder konstant uroligt på stolen, har svært ved at holde arme og ben i ro
- Er nem at distrahere, mister let koncentrationen
- Tænker sig om, før han/hun handler
- Gør tingene færdige, er god til at koncentrere sig.

Kammeratskabsproblemer:

- Er lidt af en enspænder, leger mest alene
- Har mindst én god ven
- Er generelt vellidt af andre børn
- Bliver mobbet eller drillet af andre børn
- Kommer bedre ud af det med voksne end med andre børn.

Prosocial adfærd:

- Er hensynsfuld og betænksom over for andre
- Er god til at dele med andre børn (slik, legetøj, blyanter)
- Prøver at hjælpe, hvis nogen slår sig, er kede af det eller skidt tilpas
- Er god mod mindre børn
- Tilbyder ofte af sig selv at hjælpe andre (forældre, lærere, andre børn).

Inden for hvert område opnår barnet et pointtal, der indikerer henholdsvis normal adfærd, adfærd uden for normalområdet eller en midterkategori ("borderline") derimellem. Desuden opnår barnet et totalt pointtal i problemkategorierne, der angiver den samlede belastning af problemer, der differentierer børnene i en gruppe med totalt set normaladfærd, en gruppe med adfærd uden for det normale område og en midtergruppe, der har nogle, men mindre alvorlige problemer."

BILAG 2:

Tabel: Forekomst af visse sociale begivenheder i løbet af perioden 1980-93 opgjort for børn hvis forældre havde forskelligt ledighedsomfang, mens børnene var 13-19 år. Procent (Nygård Christoffersen 1996:15)

Sociale begivenheder for børn	Ingen ledighed	1-5 pct ledighed	6-24 pct ledighed	25-100 pct ledighed	Førtids-pension	Ialt
Hospitalsindlagt ²⁶ mor	23	27	28	32	36	26
Hospitalsindlagt far	24	27	30	34	32	26
Barn udsat for vold/mishandling mor	0,3	0,5	0,7	1,2	1,4	0,6
Barn udsat for vold/mishandling far	0,4	0,7	0,7	1,0	1,3	0,6
Psykiatrisk indlæggelse mor	1,2	1,6	2,1	2,6	3,0	1,6
Psykiatrisk indlæggelse far	1,5	1,3	2,2	2,7	2,4	1,7
Familieopløsning mor	16	26	29	46	41	24
Familieopløsning far	20	20	29	49	41	24
Længere hospitalsindlæggelse mor	1,3	0,9	1,7	2,2	3,0	1,5
Længere hospitalsindlæggelse far	1,1	1,3	2,2	2,3	2,4	1,4
Anbragt udenfor hjem mor	2,5	5,6	6,7	15,7	20,4	6,2
Anbragt udenfor hjem far	3,8	5,4	8,0	14,2	18,3	6,2
Flyttet mindst 5 gange mor	16	19	24	34	29	20
Flyttet mindst 5 gange far	17	19	26	32	30	20
Selvmodsforsøg mor	0,6	1,1	1,4	1,7	2,1	1,0
Selvmodsforsøg far	0,7	1,2	1,3	2,0	2,0	1,0
Kriminalitetsdom mor	21	22	26	30	30	24
Kriminalitetsdom far	21	22	26	33	30	23
Teenagemodeskab mor	0,6	1,1	2,2	2,6	3,0	1,3
Sociale belastninger ²⁷ mor	1	2	3	4	5	2
Sociale belastninger far	2	2	3	4	6	2
Periode som arbejdsløs som 27 årig mor	24	31	30	39	41	28
Periode som arbejdsløs som 27 årig far	24	28	36	39	42	28

BILAG 3: SAMMENFATNING FRA EGELUND M.FL. (2004):

Forældrenes situation

Forældre til børn, der anbringes uden for hjemmet som små eller relativt små, er uforholdsmæssigt dårligt stillet, når de sammenlignes med forældre til jævnaldrende i befolkningen som helhed. Forældrene er demografisk kendetegnet ved, at over halvdelen af mødrene ikke havde planlagt graviditeten, og godt en fjerdedel fødte deres første barn i teenageårene. De anbragte børn kommer overvejende fra brudte familier. Kun for hvert syvende barn lever begge forældre sammen. Over halvdelen af børnene lever med en eneforsørger (oftest en enlig mor). Ved skilsmisser/samlivsophør mister over halvdelen af børnene kontakten med den af forældrene, der fraflytter hjemmet.

Forældrenes sociale forhold adskiller sig markant fra andre børnefamilier. Forældrene er dårligt stillet, hvad angår skole- og erhvervsuddannelse. Halvdelen af forældrene har ikke skoleuddannelse ud over 9. klasse. Cirka hver femte forælder er gået ud af 7. eller 8. klasse, og under en tredjedel af de anbragte børns forældre har en erhvervsuddannelse. Tre ud af fire forældre er marginaliserede på arbejdsmarkedet, og godt en fjerdedel er udstødt af arbejdsmarkedet som førtidspensionister eller som arbejdsløse igennem de seneste tre år. Og de har lave indkomster. Halvdelen af forældrene har en årlig husstandsindkomst på under 200.000 kr. brutto. Også når der korrigeres for eneforældreskab, har forældrene en langt ringere økonomi end andre forældre.

Relativt mange af forældrene til anbragte børn har selv været anbragt uden for hjemmet. 0 pct. af de anbragte børn har mindst én forælder, der har været anbragt som barn.

Forældrene er desuden karakteriseret af helbredsmæssige problemer. 44 pct. af forældrene har en langvarig sygdom eller et handicap, hyppigst forekommende er psykiatriske lidelser. Over en fjerdedel finder, at deres sygdom/handicap altid eller ofte påvirker dagligdagen med barnet (når barnet er hjemme).

Anbragte børns forældre går også markant oftere end andre forældre til læge for diffuse psykiske symptomer. Anbragte børns forældre har yderligere en markant overhyppighed af misbrugsproblemer. 44 pct. har eller har haft et stort forbrug af alkohol, hash, narkotika eller angstdæmpende/beroligende medicin. En tredjedel af disse forældre mener, at det store forbrug altid eller ofte har påvirket deres hverdag med barnet, hvilket modsvarer 15 pct. af samtlige børn i undersøgelsen.

Anbragte børns forældre har markant oftere end andre forældre levet et liv præget af vold og kriminalitet. I 40 pct. af familierne har vold været en medvirkende årsag til, at samlivet blev ophævet; i 10 pct. Af familierne har kriminalitet været medvirkende årsag.

Endelig adskiller forældrenes netværk sig fra andre familiers. Anbragte børns forældre kan markant sjældnere end andre forældre regne med at få hjælp fra bedsteforældregenerationen. De kan dog hyppigere end andre forældre få støtte fra deres søskende og venner/kolleger.

Børnenes situation

De anbragte børn har en markant oversygelighed i forhold til deres jævnaldrende. Godt hvert fjerde barn har fået stillet en diagnose på en langvarig sygdom eller et handicap. Oversygeligheden er specielt markant, når det drejer sig om psykisk udviklingshæmning, hyperaktivitet (DAMP/ADHD) og børnepsykiatriske lidelser.

De anbragte børn har markant hyppigere end deres jævnaldrende symptomer på psykiske og sociale problemer: adfærdsvanskeligheder, emotionelle problemer, hyperaktivitet og kammeratskabsproblemer. Mere end hvert tredje barn er efter forældrenes opfattelse samlet set så problembelastet, at det falder uden for normalområdet. Efter anbringelsesstedernes opfattelse falder over halvdelen af de anbragte børn uden for normalområdet.

Anbragte børn har desuden en markant sværere skolestart end andre børn. De starter skolegangen senere end normalt, klarer sig dårligere i de små klasser, har flere indlæringsmæssige og sociale problemer allerede i begyndelsen af skoleforløbet og skilles hyppigere ud til specialundervisning.

Anbragte børn dyrker markant sjældnere end andre jævnaldrende børn fritidsinteresser. Specielt gælder det børn, som har været anbragt, men nu er hjemgivet.

- 1 Christensen citerer fra en bog af Olsen, I.: Hvad siger juraen om incest (1988), som igen citerer fra Cirkulære af 12.12.86 om rådgivning og tilsyn efter bostandsloven. I Christensens fremstilling indgår citatet "Så snart der bliver tale om hjælpeforanstaltninger uden samtykke, må der stilles strengere krav til grundlaget for en beslutning om iværksættelse af hjælpeforanstaltninger. Som udgangspunkt må tages, at det i almindelighed ikke vil være tilstrækkeligt at enkeltstående handlinger eller forsømmelser viser, at de forsørgelsesmæssige og opdragelsesmæssige problemer ikke er løst helt tilfredsstillende. De forhold, der kan begrunde hjælpeforanstaltningernes iværksættelse udenfor hjemmet uden samtykke, må i højere grad være udtryk for en adfærd fra barnets side eller forældrenes side, dvs. de må have manifesteret sig i en række handlinger eller forsømmelser, der viser, at der er tale om alvorlige problemer for barnet eller den unge" (Christensen, 1992:26). Citatet findes imidlertid ikke i det cirkulære, der henvises til.
- 2 Sundhedsplejerskerne skal udfylde skemaet for alle 0-årige, og for de børn som efter de første almindelige besøg udpeges som behovsbørn.
- 3 Se Ejrnæs, M.. 2006: Risikable risikoanalyser for en nærmere gennemgang af undersøgelser. Ejrnæs' paper er blevet til parallelt med dette, og retter sig mere specifikt mod risikoanalyser.
- 4 "Hyperaktivitet hos barnet, fysiske handicaps hos barnet, stressende livsomstændigheder, unge mødre, skilsmisse og enlig forældreskab, psykisk lidelse hos forældre, forældres misbrug af alkohol og forældres kriminalitet" (Jørgensen, m.fl.1993:141)
- 5 Jeg har undladt at vurdere disse undersøgelser, da mit primære ærinde er at finde ud af, hvordan børn med behov for særlig støtte beskrives og defineres. Endvidere er undersøgelserne efterhånden relativt gamle, så det vil have en begrænset værdi at analysere deres metodiske grundlag nærmere.
- 6 Den væsentligste kilde Gustav Jonsson: Det sociale arvet, Stocholm 1969
- 7 Det fremstår i Christoffersens tekst som en kilde, der fortolker Jonsson. Kilden er Uldall, P.: Vold blandt børn og unge i Månedsskrift for praktisk lægegerning nr. 75 233-236, 1997. Ejrnæs (2006) redegør for, hvordan Uldall refereres forkert, og Christoffersen på en række punkter misfortolker hans og Jonssons resultater.
- 8 E.J.Hansen (2003) beskriver Oddsratio på følgende måde: "Ved odds forstås forholdet mellem sandsynligheden for, at en begivenhed fx at få en universitetsseksamen vil indtræde og sandsynligheden for at den

ikke vil indtræde. Og odds ratio er forholdet mellem de to odds. Eksempelvis forholdet mellem odds for at arbejder børn får en universitetseksamen og odds for at akademikerbørn får en universitetseksamen.” (s.129-130). Gabrielsen (2004) peger på, at man kan opgøre odds for at få et problem, hvis man er i en risikogruppe – altså hvad er sandsynligheden for, at et barn af en alkoholiker = risikogruppe, bliver alkoholiker. Og man kan opgøre oddsene for at få et problem, hvis man ikke er i en risikogruppe – altså sandsynligheden for at blive alkoholiker, hvis man ikke er barn af en alkoholiker. Ved at sætte disse to odd-sæt i forhold til hinanden fås en ratio - derved ordet odds-ratio.

- 9 Ejrnæs henviser til en undersøgelse af Hessle & Wählander af 127 børn fra Jonssons Skå - by, hvor det viser sig at ”der ikke er sket en transgenerativ overførsel af belastningsfaktorer, som har ført til, at de nu voksne børn har reproduceret det mønster, de selv havde oplevet i deres opvækstfamilie.” (Ejrnæs 2004:160)
- 10 I Egelund & Hestbæk (2003) omtales social arv kun ganske kort, heraf nogle gange i citationstegn, i Egelund, Hestbæk & Andersen (2004) er det omtalt en gang i forbindelse med forældre, som selv har været anbragt, i Christensen (2006) findes begrebet kun i litteraturlisten.
- 11 Christensen peger selv på at undersøgelsen af de etniske minoriteter ikke er repræsentativ, og da de resultater som alligevel præsenteres virker usikre har jeg valgt at ikke at gå nærmere ind på den.
- 12 ”Som nævnt tidligere kan vi dog ikke vide, hvor mange børn der vil blive ved med at have vanskelighederne eller senere vil få et vanskeligt liv på grund af vanskelighederne. Man kan have den hypotese, at børn, der i en større del af barndommen har et liv præget af vanskeligheder, vil have en større risiko for senere vanskeligheder end andre børn.” (Christensen 2006:26)
- 13 Kan findes på www.sdqinfo.com og er yderligere specificeret i vedlagte bilag 2. Jeg har ikke undersøgt den nærmere og kan derfor ikke give en nærmere vurdering af, hvorvidt den er brugbar og til at stole på.
- 14 Det er lidt mere kritisk hos Egelund, hvor det anføres, at SDQ instrumentet har en god forskningsmæssig troværdighed, men resultaterne ”skal dog læses med den forsigtighed, som SDQ-instrumentets grovhed tilsiger.” (Egelund et al, 2004:201). Der er ikke i nogle af publikationerne (Christensen, 2006, Egelund m.fl. 2004) en forklaring på de beregninger, som fører til opdelingen af gruppen, men der henvises til andre publikationer. Jeg har valgt her ikke at gå videre med at undersøge metoden, selv om det kunne være interessant at finde ud af, hvad

grundlaget er for at kunne bruge en opdeling af engelske børn til at opdele danske børn. Ejrnæs (2006) skriver mere indgående om metoden.

- 15 Der blev interviewet 105 personer: 25 sagsbehandlere, 17 mødre, 7 fædre, 1 andet familiemedlem, 22 børn, 8 plejemødre, 7 plejefædre, 10 kontaktpædagoger, 8 afdelingsledere, psykologer eller andet personale på anbringelsessted (s.39)
- 16 Punkterne konkretiseres i otte temaer i spørgeguiden: 1. Tilfredshed med anbringelsesstedet, 2. Om barnet har fået det bedre, dårligere, anderledes under anbringelsen, 3. Følger barnet tilknytning til en eller flere voksne på anbringelsesstedet, 4. Relationer til andre børn på stedet, 5. Relationer til kammerater/venner i skolen eller området, 6. Oplever barnet det har fået hjælp fra voksne på anbringelsesstedet, 7. Kender de voksne barnet og 8. Har barnet fortalt om sig selv (til andre). For hvert tema er der et samlet positivt og negativt svar.
- 17 Det stemmer ikke overens med definitionen af de tre grupper, hvor den negative gruppe godt kunne have et positivt udfald på enten omsorgs- eller udviklings/funktionsniveauet.
- 18 I interviewene med de voksne er alle fire områder belyst med lige stor vægt, hvor det med børnene var de første og det sidste område, som der blev lagt mest vægt på.
- 19 Svarene på relations/funktionsniveauet får ikke nogen betydning, og det kan undre lidt i forhold til, at Christensen i sin indledning lagde vægt på at se barndommen som noget i sig selv bl.a. med de særlige relationer børnene har til andre børn, kammerater, m.v.
- 20 Som en ekstra tilføjelse til den positive gruppe indgår de børn, som det er for tidligt at udtale sig om, da de endnu ikke kan vurdere anbringelsen (s.76)
- 21 Udvælgelsen af børnene var omstændelig. Ud fra en særkørsel i Danmarks Statistik kunne det opgøres, at der var 715 børn, som havde været anbragt fra 1995 til 2002. Kommunerne udfyldte efterfølgende et skema, hvor de returnerede 603 med barnets navn og cpr.nr. Svarprocenterne opgøres i forhold til den population, som har modtaget besøg eller skemaer (i parentes er de opgjort i forhold til den samlede population): Forældre 57% (47%), sagsbehandlere 86% (70%) og anbringelsessteder 83% (kan ikke opgøres, da det ikke vides, hvor mange af de 712, som fortsat er anbragte). Egelund et al 2004: 70-87.
- 22 I kapitlet er en specifik note til Borge, A.I.H: Resiliens: Risiko og sund udvikling, København 2004

- 23 I tabel 12.8 er der en kategori på andre som er på 35%. Det er relativt mange, men det kommenteres ikke hvad, det er, og det belyses ikke, hvad betydningen er af kontakt med professionelle voksne.
- 24 I et spørgsmål om barnets helbredstilstand (Egelund et al 2004:195) svarer fx 38% af de anbragte børns forældre, at barnet har været rask i de seneste 12 måneder. Det er flere end i de to sammenligningsgrupper: børneforløbsundersøgelsen (35%) og den konstruerede sammenligningsgruppe (26%). Det virker paradoksalt, da de anbragte børn har flere med en langvarig diagnose/handicap. En sandsynlig forklaring er, at respondenterne om børn med langvarige diagnoser/handicap kan have opfattet det som sygdom udover sygdommen/handicappet – altså at handicappet betragtes som en normalt tilstand, og det så er i forhold til det, der svares.
- 25 Kodeordene som eksempler nævnt: Familiepleje, tvangsanbringelse, socialpædagogiske opholdssteder, døgninstitutioner, anbringelse udenfor hjemmet, efterværn, skolegang m.m. (Egelund & Hestbæk 2003:40)